

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad:

Bourdieuova teorija književnog polja i simboličkih borbi: operacionalizacije
tehnikama analize društvenih mreža

Kandidat: Marko Lucić

Mentor: dr. sc. Aleksandar Štulhofer, red. prof.

Komentor: dr. sc. Krešimir Kufrin, izv. prof.

Zagreb, studeni 2014.

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Ciljevi i svrha	8
3. Bourdieuova teorija polja i simboličkih borbi.....	9
3.1. Bourdieuova teorija polja: pojam pozicija.....	9
3.2. Povijest polja i habitusa: središnje mjesto simboličkih borbi u teoriji polja	11
3.3. Simboličke borbe u poljima kulturne proizvodnje: prostor pozicija i prostor zauzimanja pozicija.....	14
4. Operacionalizacije književnog polja i simboličkih borbi.....	18
4.1. Bourdieuova operacionalizacija polja kulturne proizvodnje i simboličkih borbi.....	20
4.1.1. Multipla korespondencijska analiza	20
4.1.2. Solucija multiple korespondencijske analize kao prostor pozicija u akademskom i književnom polju	22
4.1.3. Prostor zauzimanja pozicija	28
4.1.4. Socijalni kapital i pozicije.....	31
4.2. Operacionalizacije književnog polja i simboličkih borbi tehnikama analize društvenih mreža.....	32
4.2.1. Prostor pozicija u kölnskom književnom polju kao mreže: <i>blockmodeling</i> i multipla korespondencijska analiza	32
4.2.2. Prostor zauzimanja pozicija u nizozemskom književnom polju u kontekstu analize društvenih mreža: teorija balansa i tranzitivnost.....	38
4.2.3. Književno polje kao mreža: prostor pozicija i prostor zauzimanja pozicija	44
4.2.3.1. Tehnika modela eksponencijalnih slučajnih grafova	44
4.2.3.2. Deskriptivna analiza mreže međusobnog spominjanja nizozemskih književnih autora 1976. godine	50
4.2.3.3. Modeli eksponencijalnih slučajnih grafova za mrežu međusobnog spominjanja nizozemskih književnih autora 1976. godine	54
5. Rasprava: modeli eksponencijalnih slučajnih grafova za multiple mreže kao modeli književnog polja i simboličkih borbi	62
6. Zaključak.....	68
7. Popis literature.....	70
8. Sažetak	73

1. Uvod

Kada ulazite u knjižaru, obično se ne zadržavate dugo pred policama na kojima se ne nalaze knjige koje vas obično ne zanimaju. Ako inače čitate najnovije romane autora ovjenčanih književnim nagradama, brzo ćete se naći u dijelu knjižare gdje oni stoje. Vjerojatno će nedaleko odande biti i druga beletristika koja spada u viši kulturni "registar": klasični romani svjetske književnosti, poezija, grafičke novele (odvojene od stripova), esejistika itd. "Krimići" i "ljubići" vjerojatno će se nalaziti na sasvim suprotnom, vjerojatno osjetno napućenijem kraju knjižare, kao što će "self-help", popularna psihologija i publicistika biti daleko od filozofije i publicistike sa znanstvenijom "aurom". Nerijetko će se pripadnost tim skupinama knjiga moći prosuditi i izdaleka, prema koricama, iako narodna mudrost preporučuje suprotno: šareni i "agresivni" dizajn upućivat će na popularnu fikciju i *self-help*, a "decentniji", "klasičniji" dizajn korica i fonta naslova upućivat će na simbolički više vrednovani dio umjetničke proze i nefikcionalnih djela. Isto vrijedi i za marketinški usmjerene ključne riječi, "tagove" i kratke opise knjiga u internetskim ili tiskanim katalozima knjižara. Čitatelji će prema ukusu i navikama dopustiti da ih prema knjigama, njima dotad nepoznatima, navodi smještenost naslova u odjeljcima kataloga, generalno organiziranim prema nekoj manje ili više osviještenoj, utemeljenoj i učinkovitoj segmentaciji tržišta koju nakladnici i izdavači prihvaćaju i slijede. Zavirimo li iza vrata nakladničkih kuća, često ćemo naći i urednike ili agente specijalizirane za jednu ili drugu kategoriju knjiga, uobličenu u naziv biblioteke ili serije. Uglavnom, nakladništvo i izdavaštvo su visoko društveno strukturirane sfere ljudske djelatnosti.

Paralelno i povezano s tim, redoviti, javni, suvremeni, onaj "živi život" književnosti i publicistike odvija se, između ostalog, i u književnim kritikama, recenzijama i prikazima novih izdanja. Nalazimo ih u kulturnim rubrikama dnevnih i tjednih novina te internetskih

portala, u manje tiražnim medijima posvećenima kulturi, u specijaliziranim književnim, književno-kritičkim i književno-teorijskim časopisima. To, dakako, uglavnom vrijedi za onaj dio književnosti ili publicistike, prepoznat kako od kritičara i recenzenata, tako prethodno i od izdavača i nakladnika, kao onaj o kojemu se ima što reći, o kojemu je vrijedno pisati. Tako će vjerojatno, možda paradoksalno, činjenica da je uopće objavljena kritika nekog romana koincidirati s manjim krugom čitatelja koji će za njim posegnuti, usporedimo li čitanost "kritiziranih" romana s čitanošću romana s kioska i romana u napučenijem dijelu knjižare. Čitatelji prvih će se dalje prorjeđivati prema tipiziranim, manje ili više općenitim sintagmama koje kritičari smještaju uz knjige, nerijetko ih preuzimajući iz književne povijesti i teorije, kao na primjer: žensko pismo, angažirana i stvarnosna proza, *faction-fiction*, esejistički roman, *Bildungsroman*, autobiografska i intimistička proza, povijesni, obiteljski, postmoderni roman, magijski realizam, itd.

Osim što će biti "horizontalno" klasificirane u pojedine žanrove i stilove, knjige će biti i više ili niže vrednovane, bilo jezgrovito u obliku tipiziranih epiteta (nevješto, plitko, naivno, zamorno, vješto, duboko, briljantno, precizno, virtuosno, maestralno...), bilo u elaboriranim prosudbama ili u općem tonu kritike koji je čitatelju teško previdjeti. Uglavnom, vrlo rijetko će kritika već po vlastitoj žanrovskoj prirodi ostaviti pitanje vrijednosti književnog djela netaknutim. "Naime, vrsnu književnu kritiku [...] često je teško razlikovati od književnoznanstvene interpretacije, osim prema tipu vrednovanja, dakle prema aksiološkome predznaku. Kritička djelatnost, u tome smislu, najčešće posjeduje i konačno raskrinkava svoje poetičko i etičko ishodište, bez obzira je li riječ o nekome teorijskom obrascu, svjetonazorsko-ideološkom osloncu, o nekome tipu aktivističke energije koja se u kritiku investira i sl." (Rafolt, 2008: 80-81). Nadalje, kritičari ne biraju djela za kritiku ili recenziju nasumce. Ovisno i o novinama ili časopisu za koje pišu, usmjeravaju se na određene raspone društveno pridavane estetske vrijednosti,

kulturni krug (nacionalne književnosti), žanr, a nerijetko i na određen društveni i politički profil koji pridaju autorima i djelima, bio on blizak ili dalek vlastitome. Potonji se također često ogledava i aktualizira u tekstovima pojedinog kritičara i njegovih kolega. Taj društveni i politički profil je osobito važan kad je polazište ili ulog u sporovima i sukobima kojima obiluju književna kritika i književnost sama, tvoreći tako sociološki predmet *par excellence*. Primjerice, domaći, poznat rad koji se njime bavio je knjiga *Sukob na književnoj ljevici 1928. - 1952.* Stanka Lasića (Lasić, 1970).

Razumno je pretpostaviti da, osobito u malim nacionalnim književnostima, postojanje i predznak određene vrijednosne prosudbe u nekoj mjeri koincidiraju s interpersonalnim vezama (suradnjama, prijateljstvima, pokroviteljstvima, animozitetima, itd.) kritičara i autora, što god taj odnos evaluacija i društvenih veza podrazumijevao. Zasad je dovoljno navesti da su empirijski radovi provedeni u SAD-u i Njemačkoj pokazali da su neproizvodne i proizvodne elite u kazalištu i književnosti bile manje i gušće isprepletene interpersonalnim vezama u odnosu na brojniju i međusobno mnogo slabije povezanu kazališnu i književnu "periferiju" (DiMaggio, 1986; Gerhards i Anheier, 1989; Anheier i dr., 1995). Ukratko, svakako je i književna kritika visoko društveno strukturirana istovremeno kao djelatnost (proces) i kulturni proizvod, iako su kategorije u kojima je ta činjenica društvene strukturiranosti razvidna manje očite u odnosu na npr. organizaciju prostora kataloga i knjižara. Ako je tako, onda iza središnjih preokupacija književne kritike, tj. iza svake pojedine distribucije simboličkih "etiketa" i vrijednosnih predznaka pridavanih književnim djelima i autorima, mora stajati elaboriran skup čimbenika, odnosno društveni mehanizam (Hedström i Ylikoski, 2010).

Zato su sljedeća pitanja, između ostalih, relevantna za književnu kritiku kao sociološki predmet. Koji društveni mehanizmi utječu na žanrovsku i stilsku klasifikaciju književnih djela u književnim kritikama, te na različite vrijednosne sudove o njima? Koju

ulogu u tim mehanizmima imaju društvene veze i interakcije književnika i drugih relevantnih aktera, poput kritičara i izdavača? Utječe li i kako komercijalni odaziv publike na klasifikaciju i evaluaciju književnih djela i njihovih autora? Koje je mjesto opće društvene diferencijacije u tim mehanizmima?

Postoji nekoliko programa koji nastoje pružati odgovore na ova i slična pitanja. Često upravo u sociologiji umjetnosti, Bourdieuova teorija polja (koja prožima većinu njegovog ukupnog rada) i teorije društvenih mreža (TDM) s pripadajućim tehnikama analize, u nekim su teorijskim i empirijskim radovima suprotstavljani, ali u nekima su i konvergirani. Ništa od toga nije iznenađujuće iz niza razloga: razmjerno važnog mjesta radova o umjetničkim poljima u Bourdieuovom opusu, te pretendiranja na univerzalnost kako Bourdieuove teorije polja, tako i teorija društvenih mreža. Štoviše, one se susreću u istom epistemološkom temelju: primatu relacija nauštrb supstancija u poimanju i promatranju stvarnosti i njenih dijelova. U tome su njihova polazišta sukladna filozofiji Ernsta Cassirera i sociologiji Norberta Elias (Emirbayer, 1997).

Međutim, dok Bourdieu pod relacijama vrijednim istraživanja misli relacije u raspodjeli različitih kapitala i moći, koje i tvore *polje*, relacije u fokusu teorija društvenih mreža su društvene veze i interakcije između konkretnih aktera. Bourdieu polje definira pozicijama u raspodjeli kapitala i moći, umjesto obilježjima aktera koji ih zauzimaju. Sukladno manjoj važnosti pojedinaca u odnosu na pozicije koje zauzimaju, manje su važne i njihove neposredno vidljive, "opipljive" međusobne relacije. Bourdieuova kritika mrežnog pristupa (Bourdieu i Wacquant, 1992: 113-114; Bourdieu, 1996: 181-182) zasniva se na tvrdnji da su "intersubjektivne relacije", više-manje kao i same subjektivne, odnosno "mentalne strukture", tek manifestacija objektivnih relacija moći. Međutim, i dalje ostaje obveza da se ta teorijska propozicija učini opovrgljivom.

U kontekstu TDM i pripadajućih tehnika analize primijenjenih na Bourdieuovu teoriju umjetničkih polja, prepoznata je potreba da se naglasi i sustavno istražuje ono što Bourdieu naziva intersubjektivnim relacijama, kako bi se mogli razjašnjavati postanak, održavanje i promjena "objektivnih relacija" u raspodjelama kapitala i moći (de Nooy, 2003; Crossley i Bottero, 2011). Naime, "teorija" u kontekstu TDM ima drugačije značenje nego u uobičajenom shvaćanju sociologijskih teorija. Teorije društvenih mreža nisu složeni skupovi koncepata i propozicija o njihovim vezama, koji nastoje objasniti temelje društvenih odnosa moći i ljudskih djelovanja, kao što to npr. Bourdieuova teorija polja jest. Sve teorije društvenih mreža polaze od uvjerenja da su veze i interakcije konkretnih društvenih aktera bitan aspekt svakog sociološkog predmeta ili fenomen po sebi vrijedan istraživanja. Dalje od toga, međutim, ne postoji neka "čvrsta jezgra" užih teorijskih propozicija i hipoteza, zajednička svim ili većini TDM. One su zapravo skupovi hipoteza o regularnostima u strukturi empirijskih društvenih mreža, bez propozicija o onome što stoji iza njih. Te hipoteze proizašle su iz matematičke teorije grafova i duge povijesti istraživanja empirijskih društvenih mreža. Primjerice, teorije balansa i rangiranih klastera predviđaju da će se u mreži prijateljstava i neprijateljstava, odnosno u težinskom grafu u kojem su relacije otežane pozitivnim i negativnim predznacima, češće nego slučajno pojavljivati nekoliko određenih konfiguracija relacija, odnosno subgrafova. Teorije s ovako usko određenim predikcijama unaprijed usko definiraju alate za njihovo testiranje, pa stoga i spominjemo teorije društvenih mreža s pripadajućim tehnikama analize.

Različite vrste kapitala i moći, kojima su u Bourdieuovoj teoriji definirana polja i pozicije u njima, mogu biti kovarijate ili prediktori pojedinačnih veza i interakcija, te konfiguracija tih relacija. Ako se pretpostavlja da su raspodjele kapitala i moći eksplanans društvenih veza i interakcija, potonje kao eksplanandum trebaju biti zasebno konceptualizirane i operacionalizirane.

U trećem poglavlju, obrazložiti ću da u Bourdieuovoj teoriji polja općenito, i teoriji polja kulturne proizvodnje (kojima pripada i književno polje) posebno, interakcije imaju važno mjesto, zbog središnje teorijske važnosti pojma *simboličkih borbi za legitimaciju*, kao mehanizma reprodukcije i transformacije polja. U prvom odjeljku četvrtog poglavlja prikazat ću Bourdieuov empirijski pristup poljima kulturne proizvodnje, te ću nastojati pokazati da on ne omogućuje promatranje simboličkih borbi, zato jer interakcijama ne ostavlja mogućnost autonomije u odnosu na raspodjele kapitala i moći.

U drugom odjeljku četvrtog poglavlja prikazat ću neke dosadašnje primjene tehnika analize društvenih mreža na književna polja i simboličke borbe u književnim kritikama (Anheier i dr., 1995; de Nooy, 1991, 1999, 2008).

U analizi malenog dijela de Nooyjevih podataka (de Nooy i dr., 2005: 222), koji čini mreža međusobnog spominjanja 35-ero nizozemskih autora 1976. godine, demonstrirat ću tehniku modela eksponencijalnih slučajnih grafova (*exponential random graph models*, ERGM), koju ću prethodno obrazložiti. U raspravi ću nastojati pokazati da su, u odnosu na ranije primjenjivane tehnike analize, uključujući i one koje je primjenjivao de Nooy, ERGM-i adekvatniji za operacionalizaciju književnog polja i simboličkih borbi, zato jer uvažavaju lokalne i globalne konfiguracije u mreži interakcija u simboličkim borbama, te stoga interakcijama ostavljaju mogućnost autonomije u odnosu na kapitale. Istovremeno, omogućuju promatranje potonjih kao egzogenih kovarijata prvih. Također, ERGM-i omogućuju i promatranje jedne mreže relacija kao kovarijate druge mreže relacija između istih aktera, čime interakcije u simboličkim borbama mogu biti operacionalizirane kroz više poddomena, a može ih se i dovesti u odnos s mrežama interpersonalnih veza koje tvore socijalni kapital u književnom polju.

2. Ciljevi i svrha

Opći cilj ovog rada je obrazložiti i pokazati kako se književno polje i simboličke borbe u književnim kritikama mogu pojmiti i analizirati kao mreža ili više mreža veza i interakcija, s kapitalima kao kovarijatama tih veza i interakcija. Pri tome ću razmotriti dosadašnje primjene TDM na književno polje. Nastojat ću dopuniti ta nastojanja analizom mreže međusobnog spominjanja nizozemskih književnih autora 1976. godine, te razmatranjem implikacija te analize i primijenjene tehnike za mogućnosti operacionalizacije književnog polja i simboličkih borbi u književnim kritikama.

Posebni ciljevi su:

1. Obrazložiti teorijske i konceptualne funkciju i važnost simboličkih borbi u Bourdieuovoj teoriji polja, posebno u njenom dijelu koji se odnosi na polja kulturne proizvodnje; na temelju tog razmatranja, predložiti opću konceptualizaciju simboličkih borbi u polju kroz koncepte prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija.
2. Prikazati Bourdieuovu kvantitativnu operacionalizaciju akademskog polja, budući da umjetnička polja nije kvantitativno operacionalizirao; pokazati da njegov empirijski pristup ne omogućuje promatranje odnosa prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija, pa tako niti autonomiju potonjega u poljima kulturne proizvodnje.
3. Prikazati nekoliko dosadašnjih primjena teorija društvenih mreža s različitim tehnikama analize na književna polja i simboličke borbe u književnim kritikama (*blockmodeling*, jednostavne Monte Carlo simulacije mreža i logistička regresija), te pokazati ograničenja tih primjena i tehnika s obzirom na operacionalizaciju prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija.
4. Analizirati mrežu međusobnog spominjanja nizozemskih književnih autora 1976. godine (de Nooy i dr., 2005: 222) tehnikom modela eksponencijalnih slučajnih grafova

(*exponential random graph models*, ERGM). Pritom, obrazložiti u čemu je tehnika ERGM u prednosti pred tehnikama ranije primjenjivanim na književno polje, s obzirom na mogućnosti operacionalizacije prostora zauzimanja pozicija i prostora pozicija, to jest s obzirom na modeliranje književnog polja kao mreže ili više njih.

Ostvarivanje navedenih ciljeva moglo bi poslužiti u izradi nacrtu istraživanja bilo kojeg književnog polja i simboličkih borbi u književnim kritikama. Razmatranja prikazanih i korištenih tehnika analize društvenih mreža mogla bi poslužiti u istraživanju simboličkih borbi u drugim poljima, ili u istraživanju drugih predmeta, definiranih izvan konteksta Bourdieuove teorije polja, koji uključuju sukobe društvenih aktera kroz razmjene značenja.

3. Bourdieuova teorija polja i simboličkih borbi

3.1. Bourdieuova teorija polja: pojam pozicija

Jedna od Bourdieuovih definicija *polja* glasi: "U analitičkim pojmovima, polje je mreža ili konfiguracija objektivnih relacija između pozicija. Pozicije su objektivno definirane u svom postojanju i u determinacijama za ljude ili institucije koji te pozicije zauzimaju:

[1.] svojom aktualnom i potencijalnom smještenošću (*situs*¹) u strukturi distribucije vrsta moći (kapitala) čije posjedovanje određuje [*commands*] pristup specifičnim profitima koji su uloženi u polju [...]

[2.] svojim objektivnim relacijama prema drugim pozicijama, pri čemu te relacije mogu biti dominacija, subordinacija, homologija itd." (Bourdieu i Wacquant, 1992: 97).

¹ U narednom odjeljku ćemo vidjeti smisao tog Bourdieuovog razlikovanja *positio* (-onis, f.) i *situs* (-us, m.) (lat.). Budući da su u hrvatskom prijevodu te riječi istoznačnice (položaj, mjesto), *situs* ćemo prevoditi kao "smještenost" da bismo u što većoj mjeri izbjegli nezgrapnost i pleonastičnost očite u sintagmama poput "položaja pozicije", "mjesta pozicije" i sl.

Zadržimo se na prvoj stavci definicije pozicije: ona kaže da je pozicija definirana svojom smještenošću (*situs*) u distribucijama različitih vrsta kapitala. Otuda, svaku je poziciju moguće opisati količinama i omjerom kapitala: ekonomskog, kulturnog i socijalnog. Informacije o pojedincima i institucijama, to jest o kapitalima koji im stoje na raspolaganju, sekundarne su. Njih treba shvaćati samo kao indikatore pozicije, bez obzira što je društvo "posloženo" tako da je pogled na pozicije u polju moguć samo putem informacija o pojedincima, institucijama i njima dostupnim resursima (Bourdieu, 1988). Ono što je bitno jesu odnosi između pozicija, to jest odnosi između različitih dijelova međuprožimajućih distribucija različitih vrsta kapitala. To vrijedi čak i ako "strukturno određujuća pozicija može biti predstavljena vrlo malenom grupom ljudi, a ponekad, kao što je često slučaj u poljima kulturne proizvodnje, jednom osobom" (Bourdieu, 1988: 76). Zato druga stavka definicije polja, odnosno definicije pozicija koje svojim relacijama tvore polje, nabraja isključivo neke moguće relacije između prethodno definiranih pozicija, a ne između pojedinaca.

Distribucije kapitala prema gornjoj definiciji i "određuju pristup specifičnim profitima koji su uloženi u polju". Dakle, u svakom polju postoje specifični profiti za koje se pojedinci međusobno natječu, pri čemu su ta natjecanja, odnosno njihovi ishodi – oboje je sadržano u "pristupu specifičnim profitima" – *određeni* međusobnim relacijama pozicija u raspodjelama kapitala koje pojedinci zauzimaju.

Naime, pozicija u polju uvjetuje *šanse* za dolaženje do "specifičnih profita". Kompozicija i količine kapitala pripadajućih nekoj poziciji uvjetovat će šanse za uspjeh pojedinaca u stjecanju profita. Profiti su različiti u svakom polju, to jest "opće" vrste kapitala (Bourdieu, 2004) specificirane su prema "logici" užeg polja o kojemu se radi. Prema alternativnoj Bourdieuovoj formulaciji, riječ je o različitim ulozima u različitim *igramama* (Bourdieu i Wacquant, 1992: 98-99).

Kad bi se zaustavio samo na postavci da kapitali određuju šanse pojedinaca za stjecanje profita, Bourdieu bi "komotno" mogao na svoje pozicije stavljati autonomne racionalne individuume, koji svjesno razmatraju i koriste većinu repertoara opcija danog im trenutnim količinama i omjerima kapitala. Pozicije, naime, osim strukture šansi, određuju i strategije i ciljeve djelovanja pojedinaca. To je ono što ulazi u glasovit Bourdieuov pojam *habitusa*. Habitus je sustav dispozicija koji usmjerava misli, percepcije, izražavanja i djelovanja (Bourdieu, 1992). Očekivano, dispozicije habitusa uvjetovane su pozicijama u distribucijama kapitala, odnosno moći u polju. Taj uvjetujući odnos je okosnica i jedan od glavnih izazova Bourdieuove teorije polja, kao što je objašnjenje društvenih uvjeta ljudskih mnijenja i ponašanja izazov pred svakom sociološkom teorijom.

3.2. Povijest pozicija i habitusa: središnje mjesto simboličkih borbi u teoriji polja

Pozicije, pa tako i polja, imaju svoje povijesti. Kao što vidimo u prvoj stavci gore citirane definicije polja i pozicije, smještenost jedne pozicije u distribuciji kapitala i moći mijenja se - to je razvidno iz spominjanja njene "aktualne i potencijalne smještenosti (*situs*) u strukturi distribucije vrsta moći (kapitala)". Dakle, suprotno dojmu koji se možda može dobiti iz dosad rečenog, jedna pozicija nije *isto* što i jedno mjesto u distribucijama kapitala. Ona je njime definirana, ali nešto drugo, njoj izvanjsko, mora utjecati na promjenu smještenosti pozicije u distribuciji kapitala. Dio odgovora koji Bourdieu daje na pitanje "agensa" promjena smještenosti pozicije u distribucijama kapitala je prethodni niz tih promjena, odnosno *strukturna povijest* pozicije (Bourdieu i Wacquant, 1992: 135). Strukturna povijest pozicije podrazumijeva niz njenih smještenosti u distribuciji kapitala kroz vrijeme, u kojemu je pozicija zadržala prepoznatljivost, društvenu ili pravno jamčenu. Strukturna povijest pozicije tako je primjerice mijena ugleda i materijalnih nagrada

dostupnih pripadnicima neke "profesije" ili "akademske discipline", u odnosu na sve ostale, kroz različite trenutke njihove zajedničke povijesti. Pri tome je svaka sljedeća smještenost neke pozicije u distribuciji kapitala uvjetovana prethodnima, jer one određuju šanse koje pozicija ima za buduću smještenost ovamo ili onamo u distribucijama kapitala, kao što konfiguracije relacija između pozicija uvjetuju šanse pojedinaca u manjem vremenskom odsječku.

. Dakako, i habitus ima svoju povijest. Ono što konstituira habitus, i što mu omogućuje relativnu autonomiju u odnosu na svako *trenutno* stanje polja, jest *društvena putanja* (*social trajectory*) pojedinca (Bourdieu i Wacquant, 1992: 99). Društvena putanja je niz pozicija koje pojedinac zauzima u poljima. Pritom, prva dimenzija društvene putanje pojedinca je niz pozicija koje on zauzima u *društvenom polju* - "meta-polju" gdje su pozicije određene distribucijama općih, nespecificiranih vrsta kapitala (Bourdieu, 1985, 2004). Prve pozicije u putanji tako tvore "socijalno podrijetlo" i ključno formiraju dispozicije habitusa. Druga dimenzija, neizbježno uvjetovana prvom, je niz pozicija u svakom užem polju sa specificiranim kapitalima, odnosno svakoj igri definiranoj ulozima za koje se pojedinac natječe, ako prihvati igru. Ulasci i strategije pojedinaca u svim užim poljima, odnosno prihvaćanje i načini igranja igara, uvjetovani su njihovim prethodnim putanjama. Kroz društvenu putanju, "habitus [se] oblikuje naspram distribucija šansi u nizu" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 99), definiranih kompozicijama i količinama kapitala koje prijanjaju uz pozicije tada zauzimate. Temeljem prethodno zauzimatih pozicija, vezanih distribucija šansi, te iskustava s njihovim iskorištavanjem, pojedinac će različito "otežavati" strategije koje su mu trenutno dostupne. Početak društvene putanje ključno određuje otežanja strategija. Zbog potonjih, nove objektivne šanse koje nudi svaka nova zauzimana pozicija bit će različito otežane. Tako Bourdieu specificira relativnu neovisnost dvaju nizova, društvene putanje pojedinca i strukturne povijesti pozicija. Ta teorijska

propozicija može se prikazati kao efekt *hysteresisa*: trenutna konfiguracija relacija u poljima redovito ne odgovara konfiguraciji relacija u vrijeme ključnog formiranja dispozicija habitusa (Bourdieu, 1977: 78,83).

Međutim, sve rečeno o distribucijama šansi za "pristup specifičnim profitima koji su uloženi u polju" ne odgovara na pitanje kako se tim profitima pristupa. Drugim riječima, tek je dotaknuto pitanje na što se to, na kakve prakse, kakva natjecanja, kakve igre odnose strategije individua. Samim time, prvo, ne možemo pobliže odrediti niti te strategije, a drugo, pojmovi društvene putanje i strukturne povijesti pozicije ostaju nepotpuni. Jedna druga od Bourdieuovih definicija polja, koja dopunjuje gornju, pruža općenit odgovor na to pitanje: "Kao prostor potencijalnih i aktivnih sila, polje je također *polje borbi* [kurziv autorov] usmjerenih očuvanju ili transformiranju konfiguracije tih sila. Štoviše, polje kao struktura objektivnih relacija između pozicija sila, prožima i vodi strategije kojima oni koji te pozicije zauzimaju nastoje, individualno ili kolektivno, osigurati ili unaprijediti svoju poziciju i nametnuti princip hijerarhizacije najpovoljniji za vlastite proizvode" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 101).

Nov moment u ovoj definiciji, koji ukazuje na pobliže određenje strategija i igara u poljima, jesu "principi hijerarhizacije". Strategije pojedinaca u borbama su, dakle, bitno usmjerene na društveno prepoznavanje vrijednosti vlastitih pozicija, to jest kapitala kojima je ona definirana. Utoliko svaki od tih kapitala funkcionira kao simbolički kapital, jer potonji je "kapital - u bilo kojem obliku - ukoliko je reprezentiran, to jest, shvaćen simbolički, u odnošaju znanja ili, preciznije, neprepoznavanja i prepoznavanja" (Bourdieu, 2004: 27, bilj. 3). Otuda, sve su borbe u svim poljima bitno simboličke.

3.3. Simboličke borbe u poljima kulturne proizvodnje: prostor pozicija i prostor zauzimanja pozicija

Valja sada pomnije odrediti pojam simboličkih borbi: što se pod tim pojmom misli i zašto su baš *simboličke*, a ne nekakve drugačije borbe u poljima, osobito u poljima kulturne proizvodnje, glavni *neposredni* mehanizmi njihove reprodukcije i transformacije, pored distribucija kapitala?

Legitimna moć – široko shvaćena kao relativno neosporavani pristup ka i kontrola nad vrednovanim resursima – jest opći uvjet održanja i napredovanja kako pozicija, tako i pojedinaca koji ih zauzimaju (Bourdieu, 2004; Lin, 2001: 33,37). Da bi pojedinac ili grupa imali legitimnu moć, potrebno je da drugi, ili barem dio drugih, prihvate njihove reprezentacije svoje pozicije, pa tako i pripadajućih nagrada (kapitala). Reprezentacije vlastitih i tuđih pozicija predmet su stalnih sukoba jer one osiguravaju smještenost u distribuciji kapitala, odnosno moći. Kao i moć sama, te reprezentacije su istovremeno ulozi, sredstva i ciljevi borbi u poljima (Bourdieu, 1988: 17-18). Reprezentacije o kojima je riječ Bourdieu poistovjećuje s "klasifikacijama" - međudjelovanje ljudi i institucija u simboličkim borbama zapravo se svodi na društveno klasificiranje drugih i sebe, te tuđih i vlastitih proizvoda. "Sistemi klasifikacije jesu ulog u borbama grupa i pojedinaca, kako u rutiniranoj svakodnevnici, tako u usamljenim i kolektivnim sukobima u poljima politike i kulturne proizvodnje" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 14). Pritom je, u simboličkim borbama, strategija onih na moćnijim pozicijama "eufemizacija moći", odnosno prikrivanje vlastite dominacije (Bourdieu, 2004). Strategije pojedinaca na svakoj poziciji u svakom polju sadržavaju svjesno ili, češće, nesvjesno "pravljenje vrline od nužnosti" (Bourdieu, 1977: 77), a pojedinci na subordiniranim pozicijama nastoje time kompenzirati manje količine i nepovoljnije omjere kapitala.

Prema Bourdieuu, u simboličkim borbama, u kontekstu ostalih pojmova u teoriji polja, najprisutniji je "element igre, neizvjesnosti" (Bourdieu, 1985: 727-728), nasuprot relativnoj inertnosti struktura objektivnih relacija između pozicija, diferenciranih prema distribucijama ekonomskog, kulturnog i socijalnog kapitala. "U krajnjoj instanci" svi kapitali nastaju iz ekonomskog kapitala, a nastaju konverzijama koje različito traju u "ekonomiji vremena" i nose različite rizike gubitka. "Konvertibilnost različitih vrsta kapitala je osnova strategija usmjerenih na reprodukciju kapitala (i pozicija u društvenom prostoru)" (Bourdieu, 2004: 25). Rizik gubitka inherentan konverziji je proporcionalan mogućnostima "skrivanja" moći koju neki kapital nudi. Jednom kada se ekonomski kapital konvertira u kulturni kapital, koji je u utjelovljenom obliku svodiv na obrazovanje, znanje i vještine, i tako se vjerojatno djelomično izgubi kroz vrijeme uloženo u stjecanje kulturnog kapitala, najlakša je konverzija kulturnog kapitala u simbolički kapital. "Budući da su društveni uvjeti njegovog prenošenja i stjecanja skriveniji nego oni ekonomskog kapitala, on [kulturni kapital] je predisponiran da funkcionira kao simbolički kapital, to jest da bude neprepoznat kao kapital i prepoznat kao legitimna kompetencija, kao autoritet koji polučuje efekt (ne)prepoznavanja"² (Bourdieu, 2004: 18). Kulturni kapital, specificiran kao simbolički kapital, je jedan od uloga, sredstava i ciljeva simboličkih borbi u svim poljima. Iako je on primarno oružje simboličkih borbi u svim poljima, najveću relativnu vrijednost ima u poljima kulturne proizvodnje. Zato su simboličke borbe glavni neposredni mehanizam reprodukcije i transformacije polja kulturne proizvodnje, kao što su akademsko i umjetničko.

² "Podrazumijeva se da socijalnim kapitalom toliko potpuno vlada logika znanja i priznanja da on *uvijek* [kurziv M.L.] funkcionira kao simbolički kapital" (Bourdieu, 2004: 28, bilj. 17). O problemima Bourdieuove konceptualizacije i operacionalizacije socijalnog kapitala u polju, v. odjeljak 4.1.4. Primjeri primjene mrežnog pristupa u operacionalizaciji socijalnog kapitala u književnom polju i daljnja rasprava o tome nalaze se u odjeljcima 4.2.1., 4.2.2. i u raspravi.

"*Prostor književnih ili umjetničkih zauzimanja pozicija*, tj. strukturirani skup očitovanja socijalnih aktera uključenih u polje - književna ili umjetnička djela, naravno, ali i politički činovi ili izjave, manifesti i polemike, itd. - neodvojiv je od *prostora književnih ili umjetničkih pozicija* definiranih posjedovanjem određujućih količina specifičnog kapitala (priznanja) i, istovremeno, zauzimanjem određujuće pozicije u strukturi distribucije ovog specifičnog kapitala. Književno polje je *polje sila*, ali je također i *polje borbi* koje teži transformaciji ili očuvanju ovog polja sila. Mreža objektivnih relacija između pozicija obgrljuje [*subtends*] i orijentira strategije koje oni na različitim pozicijama primjenjuju u svojim borbama da obrane ili unaprijede svoje pozicije (to jest, njihova zauzimanja pozicija), strategije čiji moć i oblik ovise o poziciji koju svaki akter zauzima u relacijama moći" (Bourdieu, 1993: 30).

U poljima kulturne proizvodnje, kao što su akademska i umjetnička polja, zauzimanja pozicija su razmjene značenja koja bi, prema normama autonomije polja, trebala biti imanentni kriteriji sadržajnih i vrijednosnih prosudbi. Ipak, akademske i književno-kritičke rasprave to često nisu. Književno i akademsko polje Bourdieu karakterizira kao "ograničena tržišta", odnosno "polja s ograničenom kompetencijom", gdje proizvođači proizvode za druge proizvođače (Bourdieu, 1993, 1988). Tu se odvija "borba svijetu protiv svih, gdje svi ovise o svakome drugome, istovremeno konkurentu i klijentu, protivniku i sucu u određivanju vlastite istine i vrijednosti, to jest, svojeg simboličkog života i smrti" (Bourdieu, 1988: 19).

Polja kulturne proizvodnje pripadaju u *dominirani dominantni* dio društvenog polja (Bourdieu, 1993, 1996). Obuhvaćaju pozicije s razmjerno većim količinama ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala u društvenom polju. Zato te pozicije spadaju u *polje moći*. No, pozicije obuhvaćene poljima kulturne proizvodnje definirane su razmjerno manjim količinama ekonomskog i socijalnog kapitala u polju moći, dok je kulturni kapital u tim

poljima važniji kao ulog, sredstvo i cilj borbi, nego u ostatku polja moći. Pojam polja moći je "Bourdieuov bijeg od supstancijalističkog pojma vladajuće klase" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 76, bilj. 16), kao što je pojam društvenog polja njegov bijeg od općenitog pojma društvene klase, tj. "klasa na papiru" (Bourdieu, 1985). Akademsko i književno polje su autonomni u onoj mjeri u kojoj su nezavisni od polja moći, odnosno od najmoćnijih, međusobno sukobljenih pozicija u društvenom polju.

To znači da su u oba polja politička i ekonomska moć "vanjske moći" (Bourdieu, 1988), dok postoje principi vrednovanja pojedinaca i proizvoda, odnosno simbolički profiti kao specifični kulturni kapitali, imanentni tim poljima. To su "stupnjevi priznanja dodjeljivani od onih koji ne priznaju niti jedan drugi kriterij legitimacije osim priznanja onih koje sami priznaju" (Bourdieu, 1993: 38). Radi se o *kapitalu znanstvene moći i prestiža* u akademskom, odnosno o *stupnjevima specifičnog posvećenja* u književnom polju. Oni su, prema Bourdieuu, nezavisni ili obrnuto proporcionalni u odnosu na općenitije principe vrednovanja u društvenom polju i u polju moći, koji su zasnovani na ekonomskom kapitalu i političkoj moći. U opreci, prije nego u indiferentnosti spram potonjih, očituje se ograničena autonomija polja kulturne proizvodnje (Bourdieu, 1993).

Relacije moći u bilo kojem užem polju uglavnom se mijenjaju tek onda kada se mijenjaju relacije u polju moći i u društvenom polju - relacije vanjskih moći, ako govorimo o poljima kulturne proizvodnje. "Polje pozicija je metodološki neodvojivo od polja stajališta ili zauzimanja pozicija (*prises de position*), tj. strukturiranog sistema praksi i ekspresija aktera. Oba prostora, onaj objektivnih pozicija i onaj stajališta, moraju biti analizirani zajedno, tretirani kao 'dva prijevoda iste rečenice', kao što Spinoza kaže. Stoji ipak da u stanju ekvilibrija *prostor pozicija teži određivanju prostora zauzimanja pozicija*. Umjetničke revolucije, primjerice, jesu rezultat transformacija relacija moći konstitutivnih za prostor umjetničkih pozicija, koje su same omogućene susretom subverzivnih intencija

dijela proizvođača s očekivanjem dijela publike, pa tako i transformacijama relacija između intelektualnog polja i polja moći" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 105).

Ipak, bez obzira na postavku o "metodološkoj neodvojivosti" dvaju prostora, zauzimanja pozicija u simboličkim borbama ostaju glavni *neposredan* način reprodukcije i transformacije polja, barem u poljima kulturne proizvodnje kao što je književno. Naime, bilo kakav utjecaj da imaju promjene u relacijama "vanjskih moći" na umjetničko polje, on će se morati manifestirati kroz zauzimanja pozicija aktera.

Iz svega rečenog do sada, proizlazi da je, u okviru Bourdieuove opće teorije polja, za svako istraživanje književnog polja, nužna operacionalizacija simboličkih borbi u polju. To je moguće samo ako se pojmi i istraži povezanost *prostora zauzimanja pozicija* (kao akterovih klasifikacija i evaluacija sebe i drugih, odnosno vlastitih i tuđih proizvoda) i *prostora objektivnih pozicija* (društveno ili pravno prepoznatih grupa i institucija, diferenciranih prema količinama i omjerima posjedovanih kapitala). Prostor objektivnih pozicija treba biti opisan općim, nespecificiranim oblicima kapitala, kao indikatorima pozicija u društvenom polju i u polju moći, te kapitalima specificiranim prema užem polju koje istražujemo.

4. Operacionalizacije književnog polja i simboličkog borbi

U svojim radovima o umjetničkim poljima, Bourdieu ih nije kvantitativno operacionalizirao³. Zato ću, osim na primjeru *Pravila umjetnosti* ([1992]1996), i na primjeru *Homo Academicusa* ([1984]1988) prikazati i vrednovati Bourdieuov pristup prema pruženim mogućnostima za operacionalizaciju prostora pozicija i prostora

³ Kvantitativno je operacionalizirao odnos pojedinačnih segmenata polja kulturne proizvodnje i segmenata društvenog polja, npr. u istraživanju kazališnih publika i komercijalnog uspjeha izdavačkih kuća u Francuskoj (Bourdieu, 1980). Time, umjetnička polja nije operacionalizirao kao polja "proizvodnje za proizvođače", nego se bavio "ekonomijom simboličkih dobara".

zauzimanja pozicija, te veza između tih dvaju prostora. Gore opisano "srodstvo" akademskog i književnog polja u Bourdieuovoj teoriji donekle omogućuje ekstrapoliranje njegovog empirijskog pristupa jednome na pristup drugome. Uglavnom, umjesto ulaženja u nužno brojne empirijske probleme akademskih i književnih praksi kojima su se Bourdieu i ostali bavili, usmjerit ću se na opći prikaz i usporedbu empirijskih pristupa književnim poljima, s obzirom na mogućnosti operacionalizacije prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija.

Poseban je problem operacionalizacija socijalnog kapitala, koja u Bourdieuovom pristupu može biti indirektna i približna, u najboljem slučaju (de Nooy, 2003: 319-320).

Aspekte u kojima teorija društvenih mreža s pripadajućim tehnikama analize (TDM) može doskočiti nedostacima Bourdieuovog empirijskog pristupa, demonstrirat ću primjenom jedne inferencijalne tehnike analize društvenih mreža na maleni javno dostupan dio podataka o nizozemskom književnom polju 1970-ih (De Nooy, 1991, 1999, 2008). Prije toga, prikazat ću ranije primjenjivane eksploratorne i inferencijalne tehnike analize društvenih mreža na književna polja, uključujući i de Nooyjev rad: *blockmodeling*, multiplu korespondencijsku analizu, jednostavne Monte Carlo simulacije mreža i logističku regresiju. Obrazložit ću tehniku modela eksponencijalnih slučajnih grafova (*exponential random graph models*, ERGM), koju ću primijeniti u analizi malenog dijela de Nooyjevih podataka. ERGM-i uvažavaju lokalne i globalne konfiguracije u mreži prilikom ispitivanja odnosa atributa aktera i interakcija. Tako, za razliku od ranije primjenjivanih tehnika, omogućuju modeliranje prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija u polju, odnosno modeliranje književnog polja i simboličkih borbi kao mreže ili više njih.

4.1. Bourdieuova operacionalizacija polja kulturne proizvodnje i simboličkih borbi

4.1.1. Multipla korespondencijska analiza

Multivarijatna tehnika analize koju je Bourdieu najčešće koristio jest multipla korespondencijska analiza. Budući da je nezavisno razvijana i korištena u nekoliko zemalja, multipla korespondencijska analiza (MKA) i njoj vrlo srodne metode poznate su pod nekoliko različitih imena: optimalno skaliranje, dualno skaliranje, analiza homogenosti, skalogramska analiza (Abdi i Valentin, 2007). U Benzécrijevoj varijanti, koja je dalje razvijana na engleskom govornom području (Benzécri i dr., 1973; prema Blasius i Greenacre, 2006: 4), jednostavna i multipla KA mogu se shvatiti "kao tip analize glavnih komponenata kategorijskih podataka, gdje uzimamo u obzir geometrijsku definiciju analize glavnih komponenata, prije nego statističku" (Blasius i Greenacre, 2006: 5). Umjesto tumačenja zajedničke varijance kvantitativnih varijabli u matrici njihovih korelacija, različite inačice MKA nastoje protumačiti varijancu kategorijskih varijabli u matricama koje su dobivene različitim transformacijama "sirove" matrice podataka.

U "klasičnom" pristupu MKA (Nenadić i Greenacre, 2007; Abdi i Valentin, 2007) koji je Bourdieu primjenjivao, radi se zapravo o primjeni jednostavne analize korespondencija na matricu indikatora. Matrica indikatora dobiva se tako da se svaki redak i svaki stupac kontingencijske tablice, tj. svaka od kategorija svih varijabli, pretvori u zasebnu varijablu, dakle u stupac tablice u kojoj su reci promatrane jedinice (ispitanici). U matrici indikatora nalaze se samo nule i jedinice koje indiciraju nepripadnost ili pripadnost ispitanika pojedinim kategorijama varijabli. Za detaljno objašnjen račun jednostavne KA, to jest postupak dekompozicije singularnih vrijednosti kontingencijske tablice i računanja koordinata redaka i stupaca, v. Blasius i Greenacre, 2006: 12-21. Varijanca kategorijskih

varijabli koja se nastoji protumačiti kroz njihovo reduciranje na manji broj dimenzija zove se inercija, a računa se slično ukupnome Pearsonovom hi-kvadratu⁴.

Dobivene dimenzije KA i MKA trebale bi najbolje reprezentirati odstupanja ćelija tablice podataka (otežanih ukupnom sumom te tablice, odnosno veličinom uzorka) od pretpostavke o nezavisnosti redaka i stupaca. Geometrijski, to može biti predstavljeno udaljenošću točaka od ishodišta koje savršeno predstavlja prosjeke suma redaka i stupaca matrice korespondencija (općenito, $P=N/n$, ako je N "sirova" matrica podataka $I*J$, a n ukupni total te matrice; u "klasičnoj" MKA, N je matrica indikatora). Što su udaljenosti od ishodišta veće, to reci ili stupci više odstupaju od pretpostavke o nezavisnosti. K tome, u inačici MKA koju je Bourdieu koristio, što su udaljeniji od ishodišta i bliži osima, to reci ili stupci više karakteriziraju dobivene dimenzije solucije. Što su dva retka ili stupca dalje od ishodišta, to njihova udaljenost znači snažniju asocijaciju, pozitivnu ili negativnu. Npr., što su reci međusobno udaljeniji, to rjeđe koincidiraju u istom stupcu i obrnuto. Radi se zapravo o projekciji dvaju prostora na jedan, gdje se detaljnija interpretacija može ticati samo posebno međusobne udaljenosti redaka i posebno međusobne udaljenosti stupaca. Donekle suprotno uobičajenim praksama u analizi glavnih komponenata kvantitativnih varijabli, grafički prikazi solucija MKA predstavljaju najčešći predmet interpretacije (Blasius i Greenacre, 2006).

Međutim, računaju se i mjere koje govore o (1) doprinosu redaka i stupaca ukupnoj protumačenoj inerciji, (2) doprinosu redaka i stupaca protumačenoj inerciji svake od dimenzija, zatim o (3) doprinosu svake od dimenzija solucije inerciji redaka i stupaca, te o (4) udjelu inercije redaka ili stupaca koji objašnjava neki broj prvih dimenzija. Postoje različiti načini utvrđivanja broja dimenzija koje je opravdano uzeti u obzir. Mogu se,

⁴ Za razliku od računa hi-kvadrata, inercija se računa iz relativnih očekivanih i empirijskih frekvencija, što znači da se izvorne frekvencije i njihove sume u recima i stupcima dijele s ukupnim totalom tablice, to jest veličinom uzorka (Blasius i Greenacre, 2006: 12-13).

primjerice, uzeti samo one dimenzije čije su svojstvene vrijednosti veće od prosječne inercije, a moguća je i interpretacija *scree plot*a (Blasius i Greenacre, 2006: 19). U KA i MKA je moguće koristiti tzv. suplementarne (pasivne, ilustrativne) retke ili stupce. To su reci ili stupci čije vrijednosti ne ulaze u izračun solucije, ali je moguće izračunati njihove komunalitete, ovdje zvane *kvalitete* (4), te korelacije s dimenzijama (3), da bi se vidjelo koliko su dobro oni reprezentirani solucijom.

O novijim inačicama MKA, s razmatranjima i rješenjima problema starijih, može se čitati u drugom poglavlju prethodno citiranog zbornika o MKA i povezanim metodama (Greenacre, 2006). Jednu od tih novijih inačica Greenacre preporučuje za "rutinsku primjenu" (Greenacre, 2006: 67-75). Korekcijom svojstvenih vrijednosti unutarnjeg produkta matrice indikatora (Burtova matrica, $N^T N$), ona rješava problem često vrlo velikog potcjenjivanja udjela protumačene inercije prvim dimenzijama, prisutan u "klasičnoj" inačici MKA koju je Bourdieu koristio⁵.

4.1.2. Solucija multiple korespondencijske analize kao prostor pozicija u akademskom i književnom polju

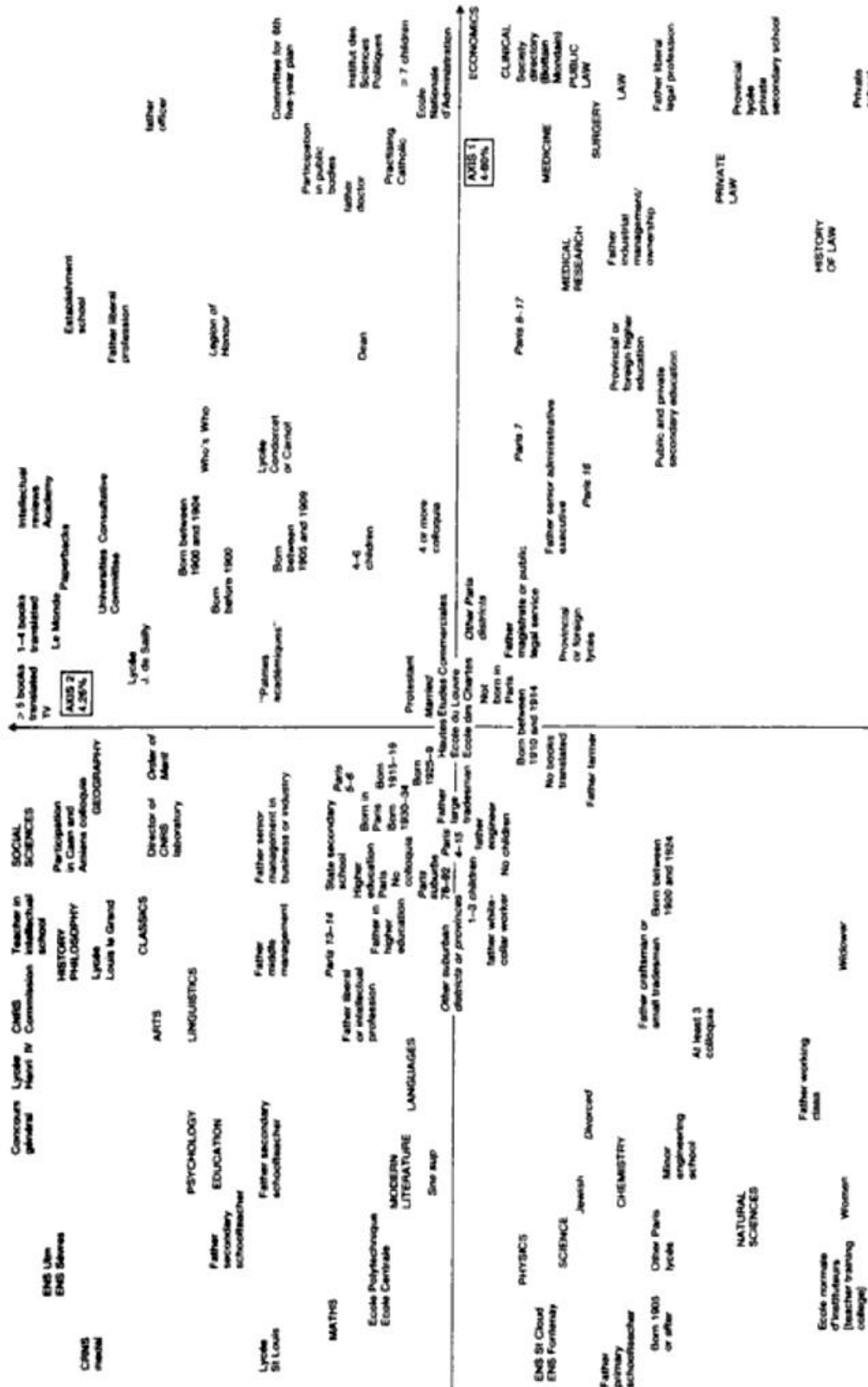
Bourdieu i suradnici prikupili su podatke o indikatorima sljedećih vrsta kapitala pariških sveučilišnih profesora, od kojih je većina "posebno skrojena" za akademsko polje (Bourdieu, 1988: 42-47, 227-243, 271-277): naslijeđeni i stečeni kapital (dob, zanimanje oca, rođenje u Parizu ili izvan, pariška četvrt stanovanja, spomen u katalogu najutjecajnijih Francuza, orden Legije časti itd.); obrazovni kapital (privatna ili javna srednja škola, pohađanje najboljih ili nekih drugih pariških gimnazija, ili pohađanje provincijske

⁵ Nenadić i Greenacre su razvili paket *ca* u programu R (Nenadić i Greenacre, 2007; R Core Team, 2014) za jednostavnu i multiplu korespondencijsku analizu, koji sadrži rješenja problema starijih inačica MKA. Kao i u svakom "autorskom" članku o paketima za R, u njihovom se navedenom radu mogu naći kratke formalne specifikacije metode MKA i definicije mjera, te upute za uporabu paketa *ca* s potrebnim naredbama u R-u.

gimnazije, dio studija preko Atlantika, nagrada na općim nacionalnim ispitima, itd.); kapital akademske moći (ravnanje nacionalnim i sveučilišnim institutima, članstvo u administrativnim akademskim odborima, itd.); kapital znanstvene moći i prestiža (upravljanje odjelima nacionalnog istraživačkog instituta, članstvo u stručnim odborima i nagrada nacionalnog istraživačkog instituta, sudjelovanja na znanstvenim konferencijama, prevođenost); kapital intelektualnog ugleda (džepna izdanja, članci u *Le Mondeu* i tjednicima, nastup na televiziji); kapital političke ili ekonomske moći (afilijacija s tijelima javne vlasti, sudjelovanje u izradi nacionalnog petogodišnjeg plana, predavanje u elitnim školama za javnu upravu).

Na Slici 1, desni kraj prve, horizontalne dimenzije okuplja fakultete i znanstvena područja čiji pripadnici raspolažu s razmjerno najviše "kapitala političke ili ekonomske moći" (sudjelovanje u tijelima javne vlasti, spomen u katalogima najutjecajnijih, predavanje u elitnim školama za javnu upravu), a također i s najviše naslijeđenog kapitala (očevi liječnici ili industrijalci, itd.). Tu se okupljaju različita medicinska i pravna područja, te ekonomsko područje. U gornjem lijevom kvadrantu nalaze se kapitali znanstvene moći i prestiža. Druga dimenzija predstavlja razlike u znanstvenima, akademskima i intelektualnima prestižu i moći, te razlike u naslijeđenom kapitalu, između društvenjaka i humanista naspram prirodnjaka, u korist prvih. Među prvima, jezici i moderna književnost najrjeđe su koincidirali s intelektualnom i akademskom moći. Prirodnjaci, uz iznimku matematičara, najmanje su obdareni tim moćima. Bourdieu stoga zaključuje da se ovdje, među razmjerno mlađim i siromašnijim fizičarima i kemičarima, status stječe ponajprije "unutarznanstvenim" kriterijima, kroz znanstveni rad. Dakle, pomanjkanje institucionalnih, ali zasigurno ne i drugih, teže mjerljivih simboličkih nagrada, znači da su akademsko i znanstveno polje ovdje najviše autonomni. Druga dimenzija također povezuje stariju dob s akademskom moći i intelektualnim prestižem

(oko gornjeg dijela vertikalne osi). Obilježja najbliže ishodištu najslabije odražavaju razlike u raspolaganju svim navedenim vrstama moći i prestiža.

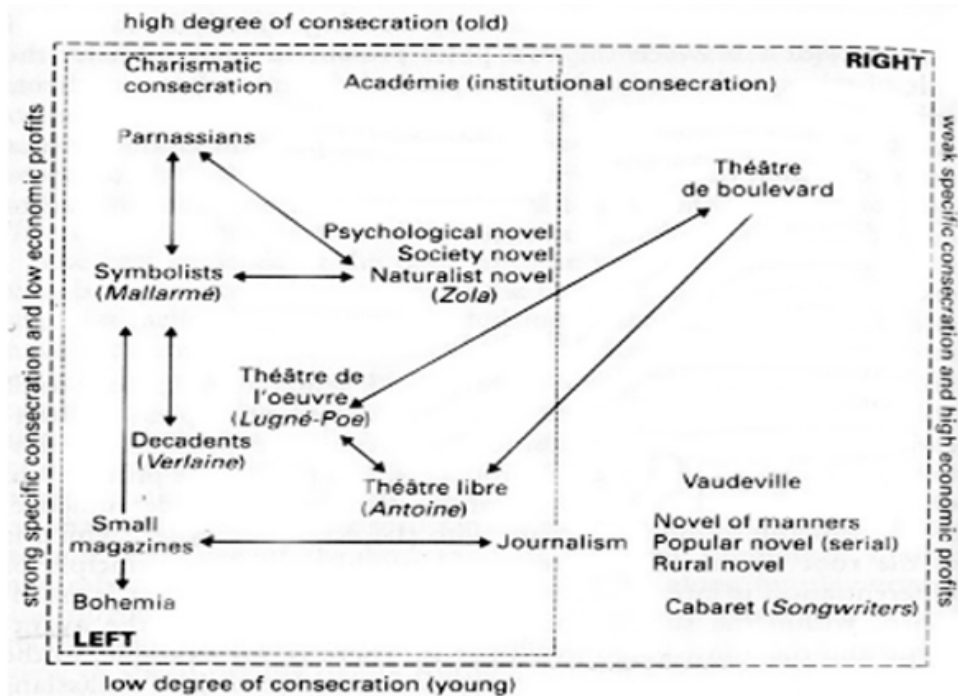

Slika 1. Prve dvije dimenzije multiple korespondencijske analize indikatora kapitala i moći (v. str. 32-33 ovoga rada) prema akademskim područjima profesora, 1960-ih i 1970-ih u Parizu. Neprikazani reci su profesori, a stupci su kategorije indikatora kapitala i akademskih područja. Suplementarne varijable su u kurzivu (preuzeto iz: Bourdieu, 1988: 50).

Čini se da je Bourdieu kod MKA cijenio to što se smisao njenih rezultata očituje samo u relacijama između predstavljenih objekata (kategorija varijabli), a ne u pojedinačnim proporcijama ili utvrđivanju povezanosti i utjecaja. "Ako se ja obilno koristim analizom korespondencija, preferirajući je u odnosu na, primjerice, multivarijatnu regresiju, jest to što je analiza korespondencija relacijska tehnika analize podataka čija filozofija točno korespondira onome što po mom shvaćanju jest stvarnost socijalnog svijeta. To je tehnika koja 'razmišlja' u relacijama, upravo kao što ja pokušavam s koncepcijom polja" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 96). Međutim, ne vrijedi li u nekoj mjeri opaska o "relacijskom mišljenju", na ovako općenitoj razini na kojoj Bourdieu o njemu govori, za bilo koju multivarijatnu tehniku analize podataka u društvenim znanostima? Niti kod multiple regresije, koju spominje Bourdieu, koeficijenti se ne uzimaju zasebno. Oni ništa ne znače izvan konteksta koeficijenata ostalih prediktora. S druge strane, čini se da Bourdieuu kod regresije zapravo smeta njen inferencijalni karakter. Ona "privilegira" pojedine varijable kao zavisne. "Kauzalne zavisnosti" se prema Bourdieuu ne mogu promatrati odvojeno od "strukturnih homologija" (Bourdieu, 1985: 737), pa tako niti od cjelovito uzetog prostora pozicija u užem polju, koji se ne može opisati jednom varijablom. MKA supostavlja različite prostore i pozicije, odnosno kategorije varijabli, bez pretpostavki o smjeru njihove povezanosti. Solucija MKA zasniva se samo na mjerama asocijacije varijabli i njen grafički prikaz trebao bi pogodno i pregledno predstavljati obrasce međupovezanosti varijabli, i ništa "dalje" od toga. U osnovi deskriptivna i eksploratorna priroda MKA, sadržana u Benzécrijevom geslu da "model mora slijediti podatke, a ne obrnuto" (Blasius i Greenacre, 2006: 6), razlikuje je od inferencijalnih tehnika poput regresije⁶.

⁶ Iako "tehnikе validacije" solucije MKA (Lebart, 2006) sadržavaju statističke testove. "Interna validacija" je npr. testiranje reprezentativnosti koordinata redaka ili stupaca za "teorijsku", odnosno populaciju distribucija varijabli, simuliranih tehnikama ponovnog uzorkovanja (*resampling*, npr. *bootstrapping*). "Eksterna

Geometrijsku logiku MKA Bourdieu je slijedio i u shematskom prikazu francuskog književnog polja krajem devetnaestog stoljeća (Slika 2), iako ga nije kvantitativno operacionalizirao.

Slika 1. Bourdieuov shematski prikaz francuskog književnog polja krajem 19. stoljeća (preuzeto iz: Bourdieu, 1996:122). Strelice i njihovi smjerovi označavaju interpersonalne veze između pozicija, tj. govore da li te pozicije uključuju iste pojedince i koji je smjer njihovog prelaska iz jedne u drugu.

Središte dijagrama na Slici 2, poput ishodišta na Slici 1, trebalo bi okupljati attribute koji su najmanje povezani s razlikama u posjedovanju kapitala. Ovdje su kapitali dvije specifikacije simboličkog kapitala (*karizmatičko* i *institucionalno posvećenje*), te ekonomski kapital, stečen kroz književnu djelatnost. Vidimo da su romani čija je poetika generalno svodiva na realističku, najbliži poziciji "ambivalentnoj" u pogledu institucionalnog ili karizmatičkog posvećenja, te slabije ili bolje zarade na tržištu. Književno polje je, kao i akademsko na Slici 1, "autonomno" u gornjem lijevom kvadrantu. Tako se u "autonomnom" odsječku književnog polja nalaze pozicije s najvišim

validacija" solucije je npr. testiranje nezavisnosti suplementarnih stupaca od dimenzija solucije, pri čemu je nulta hipoteza da su reci (ispitanici) slučajno raspodijeljeni po suplementarnim stupcima, to jest po kategorijama varijabli koje ne ulaze u izračun solucije (v. str. 22). Testne vrijednosti dobivaju se iz slučajne normalne distribucije koordinata neke ćelije na nekoj dimenziji, to jest osi solucije (Lebart, 2006: 181-182).

stupnjevima karizmatičkog posvećenja, ali i s razmjerno visokim stupnjem institucionalnog posvećenja, te s nižim stupnjem ekonomskog kapitala. Međutim, to se ponajprije odnosi na stečeni, a ne naslijeđeni ekonomski kapital. Vidimo da tzv. boemija raspolaže s najmanje ekonomskog kapitala i s najmanje posvećenja oba tipa. Iako na Slici 2 nisu prikazane razlike u naslijeđenom kapitalu, odnosno socijalnom podrijetlu, poput onih na Slici 1, i one su, dakako, dio Bourdieuove koncepcije književnog polja, kao vid u kojem društveno polje ravna prvime. Boemija tako okuplja siromašne studente seljačkog i pučkog podrijetla koji pišu i zastupaju utilitarnu, politički lijevo orijentiranu, "socijalnu" književnost. Parnasovci, sinovi provincijskih odvjetnika, liječnika, činovnika i drugih profesionalaca, dio talentirane buržoazije (rječnikom vremena, *capacités*), zastupaju i nastoje pisati autonomnu, larpurlartističku književnost, gotovo isključivo poeziju. Prema Bourdieuu, oni su prvi koji u francuskoj književnosti javno njeguju novu sliku profesionalnog književnika čija je njegovana vještina sama sebi svrhom i ne smije biti stavljena ni u kakvu društvenu funkciju. Dobra zarada prije je ljaga nego potvrda te vještine. Ta je slika Parnasovcima mjerilo vrijednosti, kako vlastite, tako i tuđe književnosti, kojim se distanciraju od drugih pozicija u polju (Bourdieu, 1996).

Svoje zaključke o utvrđenim zakonitostima umjetničkih polja Bourdieu sažima u naslovu svog utemeljujućeg rada za taj dio teorije polja: "ekonomski svijet izvrnut naglavce" (Bourdieu, 1993). To je opća zakonitost u umjetničkim poljima koja bi trebala supsumirati sve posebne, od razlike između "ekstenzivne" i "ograničene" kulturne proizvodnje (Bourdieu, 1996), preko prethodno opisane homologije između pozicija autora u društvenom i u književnom polju, do određujućeg utjecaja tih pozicija autora na njihova zauzimanja pozicija, tj. zastupane poetike, polemička stajališta i argumente. Svakako je riječ o linearnoj i jednostavnoj koncepciji književnog polja (Anheier i dr., 1995). Slična je linearna i jednostavna koncepcija vidljiva i u interpretaciji solucije MKA na Slici 1.

Napokon, gore obrazložene značajke MKA niti ne podržavaju mnogo detaljniju interpretaciju udaljenosti između prikazanih objekata. U inačici MKA koju je Bourdieu koristio, s udaljenošću objekata od ishodišta i blizinom dimenzijama raste i sigurnost s kojom međusobnu udaljenost objekata možemo uzimati kao reprezentaciju njihove asocijacije. Također, udjeli protumačene inercije prvim osima i reprezentiranost varijabli solucijom (kvalitete) ograničavaju sigurnost s kojom možemo tumačiti dobivene obrasce povezanosti. Sve to, dakako, ne možemo shvaćati kao ograničenja MKA, jer zahvaljujući tim značajkama ona i "radi" za što je i namijenjena svojim eksploratornim karakterom: omogućuje procjene razmjera u kojima varijable imaju nešto zajedničko i obrazaca njihove međupovezanosti u tim razmjerima. Linearne i jednostavne koncepcije u Bourdieuovoj interpretaciji tih obrazaca i jesu najpogodnije, jer se ti obrasci mogu shvatiti "tek" kao opće relativne tendencije.

4.1.3. Prostor zauzimanja pozicija

Kao što se iz prethodnog odjeljka dalo naslutiti, *Pravila umjetnosti* puna su citata iz eseja, korespondencija i manifesta u kojima pripadnici ove ili one grupe autora klasificiraju sebe i druge u različite estetike i poetike, s različitim vrijednosnim predznacima. U *Homo Academicusu*, Bourdieu ilustrira svoje zakonolike tvrdnje o diferencijaciji pozicija i vrsta moći u akademskom polju citatima iz intervjua s profesorima, o percepciji pojedinih praksi u pojedinim, sudionikovim vlastitim i drugim akademskim i znanstvenim područjima.

Na taj način, Bourdieu svoju središnju tezu da prostor pozicija određuje prostor zauzimanja pozicija nastoji dokazati koristeći uvide u potonji samo kao ilustracije zakonitosti koje je utvrdio u prvome. Prostor zauzimanja pozicija, to jest borbi za legitimne klasifikacije, tako je samo pasivni korelat prostora pozicija. Štoviše, on nije niti zasebno

operacionaliziran kao "strukturirani sistem praksi i ekspresija aktera" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 105), odnosno "sustav klasifikacija", kako ga Bourdieu definira. S jedne strane, to se može činiti kao dosljedno njegovoj postavci o "metodološkoj neodvojivosti" tih dvaju prostora (Bourdieu i Wacquant, 1992: 105). S druge strane, takvo tretiranje prostora zauzimanja pozicija, kao prvo, čini neopovrgljivom tezu o njegovoj određenosti prostorom pozicija, kao hipotezu u svakom danom empirijskom slučaju. Drugo, ono odriče prostoru zauzimanja pozicija mogućnost bilo kakvog utjecaja na prostor pozicija ili, u najmanju ruku, autonomije. Upravo te mogućnosti autonomije i utjecaja Bourdieu naglašava, proglašivši simboličke borbe za legitimaciju mjestom "igre, neizvjesnosti" (Bourdieu, 1985: 728) i elementom reprodukcije i transformacije bilo kojeg polja (Bourdieu i Wacquant, 1992). Treće, čak i ako "suspendiramo", kao teorijsku propoziciju, stupanj u kojem simboličke borbe mogu imati utjecaj na distribucije kapitala i moći, ili barem autonomiju u odnosu na njih, Bourdieuova operacionalizacija prostora zauzimanja pozicija ne omogućava nam čak niti uvid u to *kako* ga prostor pozicija determinira.

Niti u rijetkim primjerima gdje Bourdieu zapravo pristupa klasifikacijama kao zasebno definiranom predmetu, kao u Postskriptu *Homo Academicusa* (Bourdieu, 1988: 194-210), uvid u vezu između prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija nije moguć. Naime, tamo je Bourdieu pokazivao kako konkretne klasifikacije, odnosno *praktične taksonomije* reproduciraju i osnažuju socioekonomsku i sociokulturnu nejednakost u obrazovnom i akademskom polju. Analizirao je profesorske "izvještaje o napretku", ocjene i komentare radova gimnazijskih učenica s obzirom na njihovo različito klasno podrijetlo (srednju klasu i dvije "frakcije više klase", s više i manje naslijeđenog kulturnog kapitala). Međutim, u tom rijetkom sustavnom empirijskom bavljenju konkretnim klasifikacijama, Bourdieu se zapravo nije bavio interakcijama, pa tako niti borbama u kojima svaka strana zadaje udarce, ili ima mogućnost za to. "Profesori" - u analizi ne znamo tko su i koliko ih

je - ovdje ne nastupaju kao pojedinačni akteri nego kao kolektivni entitet koji posreduje društvene kategorije uključivanja i isključivanja, višeg ili nižeg vrednovanja, čiji su učenice bespomoćni objekt bez prava "priziva". Još je manje riječ o interakcijama u drugom primjeru. Preminuli sveučilišni profesori koje njihovi kolege u nekrolozima karakteriziraju i društveno klasificiraju, pa ih tako i koriste za učvršćivanje društvene hijerarhije akademskih djelatnosti i institucija, nemaju niti fizičku mogućnost "priziva", a niti pristanka. Ako ovi empirijski primjeri sami po sebi ne ostavljaju puno mjesta za otpor "objekata" društvenih klasifikacija, ovaj se empirijski pristup ne bi mogao primijeniti na druge primjere, gdje su pozicije i uloge manje asimetrične. Ukratko, ne može biti izravne borbe u tako predstavljenom simboličkom poretku.

Kao što smo naveli, Bourdieu je naglasio da se do podataka o prostoru pozicija ne može doći drugačije nego preko podataka o pojedincima i institucijama (Bourdieu, 1988). Tako je i došao do solucije MKA na Slici 1. Stupci tamo prikazani jesu pozicije (akademska područja) i pojedine kategorije kapitala i moći (npr. "otac liječnik" i "upravljanje institutom"), Stupce se, dakako, ne bi moglo prikazati bez redaka, profesora, koje je Bourdieu također prikazao na simetričnoj mapi korespondencija u prilogu *Homo Academicusu* (Bourdieu, 1988: 276; riječ je samo o profesorima društvenih i humanističkih fakulteta, koje Bourdieu posebno analizira). Logično je onda da se niti prostor zauzimanja pozicija ne može promatrati bez promatranja klasifikacija i evaluacija koje zastupaju i koriste pojedinci. To vrijedi bez obzira na razinu na kojoj tim govornim činovima u teoriji pridajemo autonomiju i utjecaj (i da li im pridajemo), te bez obzira na razinu općenitosti na kojoj utvrđujemo zakonitosti (ako ih želimo utvrditi). Bourdieu, dakako, nije mogao drugo nego da se bavi klasifikacijama i stajalištima pojedinaca, npr. potkrepljujući svoje tvrdnje o homologiji između distribucija naslijeđenog kapitala i poetika zastupanih u francuskom književnom polju citatima iz tekstova književnika, čije je pozicije u objektivnim relacijama

moći prethodno ustanovljavao. Problem je samo u tome što se Bourdieu velikom većinom tim klasifikacijama empirijski nije sustavno bavio, a i kada jest, njegov empirijski pristup njima nije sadržavao operacionalizaciju interakcija. Tako nije operacionalizirao izravne simboličke borbe između društvenih aktera.

4.1.4. Socijalni kapital i pozicije

U *Pravilima umjetnosti* Bourdieu naglašava umjetničku suradnju i socijalizaciju unutar i između grupa književnika i kritičara kao konstitutivan čimbenik književnih pravaca (Bourdieu, 1996; Crossley i Bottero, 2011). Na Slici 2 strelice i njihovi smjerovi označavaju interpersonalne veze između književnih pravaca i grupa autora, tj. govore da li te pozicije uključuju iste pojedince i koji je smjer njihovog prelaska iz jedne u drugu.

Prepoznato je (De Nooy, 2003; Lin, 2001) da Bourdieu nikad nije izravno pristupio operacionalizaciji socijalnog kapitala kako ga je definirao: "suma resursa, stvarnih ili virtualnih, koji pripadaju pojedincu ili grupi kroz posjedovanje trajne mreže manje ili više institucionaliziranih veza uzajamnog poznanstva i priznanja" (Bourdieu i Wacquant, 1992: 119). Ako su pozicije definirane distribucijama kapitala, mreže interpersonalnih veza morale bi nekako sudjelovati u operacionalizaciji prostora pozicija. Bourdieu socijalni kapital gleda prvenstveno kao kapital pojedina i grupa. Albrecht je pokazao kako se egocentrične mreže s podacima o kapitalima egovih altera mogu jednostavno iskoristiti za operacionalizaciju takvog koncepta socijalnog kapitala - kapitali egovih altera mogu se rekodirati u kategorije, koje potom mogu biti ubačene u korespondencijsku analizu s ostalim indikatorima kapitala (Albrecht, 2002; prema De Nooy, 2003: 320). To je u skladu s Bourdieuvim globalnim pogledom na polja i postavkom o efemernosti "intersubjektivnih relacija", ali nije u skladu s naglašavanjem važnosti simboličkih borbi za reprodukciju i

transformaciju užih polja poput umjetničkih i polja moći. Tamo se osobni socijalni kapitali pojedinaca i grupa uključenih u borbe često preklapaju, što znači da se pojedinci često natječu u mobiliziranju istih resursa preko istih društvenih veza. Zato je za operacionalizaciju socijalnog kapitala u užim poljima i pripadajućim simboličkim borbama primjereno koristiti sociocentrične mreže. Pritom je nužno razlikovati interakcije kao djelovanja u simboličkim borbama i društvene veze kao socijalni kapital, koji pripada prostoru pozicija.

Socijalni kapital u književnom polju može se operacionalizirati kroz sociocentrične, prijateljske (v. naredni odjeljak) i suradničke mreže (v. odjeljak 4.2.3.2) autora. Suradničke mreže mogu biti mreže autora prema časopisima koje uređuju i u kojima pišu, te prema izdavačima kod kojih objavljuju (de Nooy, 1991). "Dodana vrijednost" takve operacionalizacije socijalnog kapitala vidjet će se u odjeljku 4.2.3.2. Naime, de Nooy tim suradničkim mrežama operacionalizira "materijalnu književnu proizvodnju" i razlikuje je od "simboličke književne proizvodnje" (de Nooy, 1991: 509; Bourdieu, 1993: 37).

4.2. Operacionalizacije književnog polja i simboličkih borbi tehnikama analize društvenih mreža

4.2.1. Prostor pozicija u kölnskom književnom polju kao mreže: *blockmodeling* i multipla korespondencijska analiza

Bourdieuova definicija polja (v. str. 9) podrazumijeva da nam, za bilo kakvu analizu polja, treba neki koncept i odgovarajuća operacionalizacija pozicija. Tako su Anheier, Gerhards i Romo (Anheier i dr., 1995) zamijetili da Bourdieuu nedostaju "relacijske" mjere socijalnih pozicija koje uzimaju u obzir konkretne veze i interakcije između aktera. Za razliku od Bourdieua, pozicije u polju shvaćali su kao ishode analize do kojih treba doći "odozdo", iz veza i interakcija, a ne kao unaprijed određene kategorije društvenih grupa i

organizacija, diferencirane prema indikatorima kapitala. Pritom su veze i interakcije u književnom polju koje su uzimali u obzir bile samo one "pozitivnog" socijalizacijskog sadržaja: upoznatost s tuđim radom, prijateljstvo, pružena pomoć oko rukopisa ili kontakta s izdavačima, te poštovanje i odanost.

Djelomično, te veze predstavljaju operacionalizaciju Bourdieuove definicije socijalnog kapitala - kao veze povjerenja i suradnje, one su potencijalni ili mobilizirani resursi. Međutim, način na koji su Anheier i suradnici tretirali te veze u analizi ipak ne odgovara Bourdieuovoj i sličnim definicijama socijalnog kapitala. Oni inicijalno nisu te veze promatrali kao kapitale kojima raspolažu pojedinci ili grupe, nego kao sociocentrične mreže čije pojedine "regije" odgovaraju različitim grupama književnika, odnosno pozicijama. Problem koji su rješavali bio je kako razdijeliti te mreže, odnosno kako iz njih izlučiti pozicije u književnom polju.

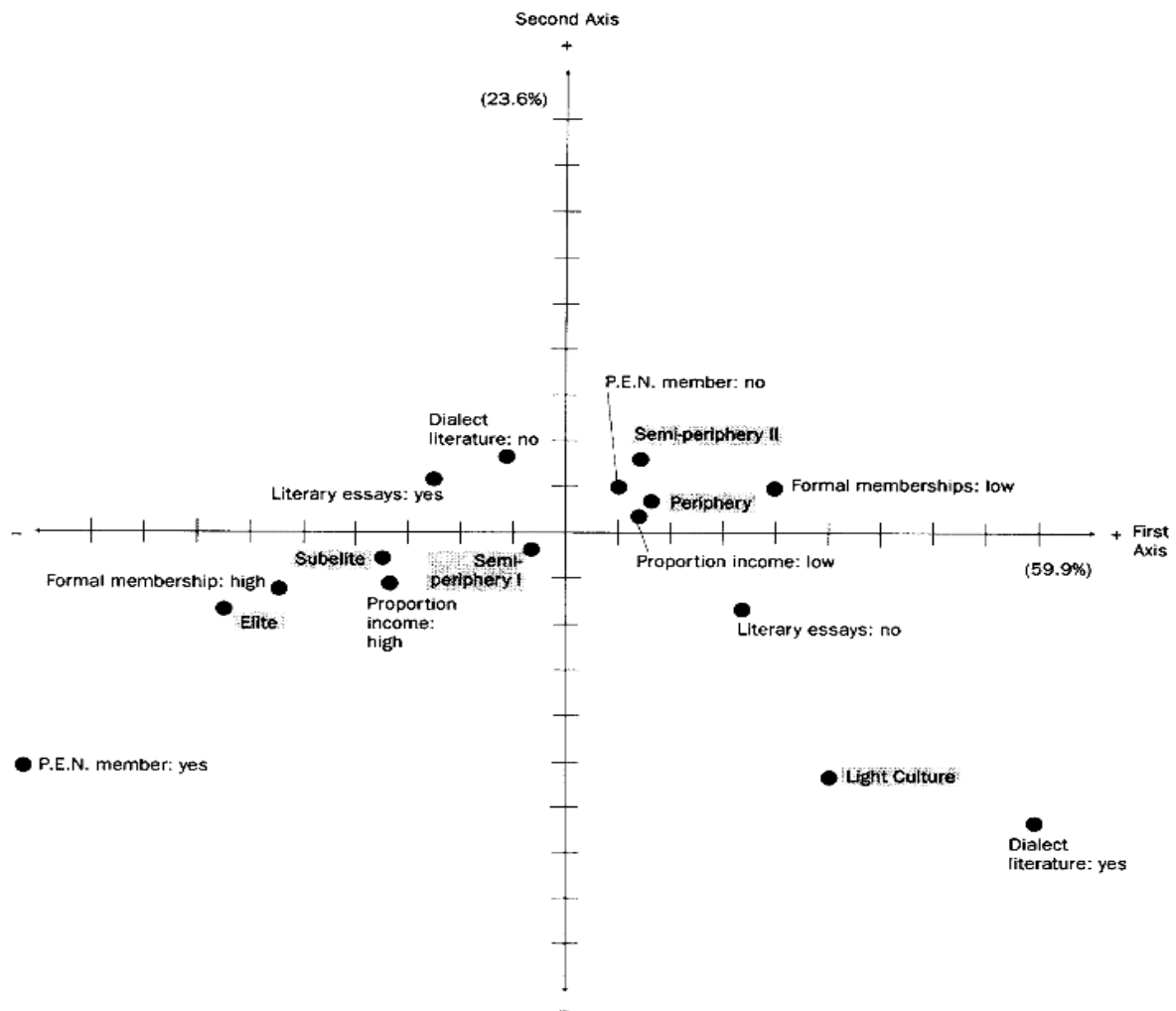
Koristeći dostupne popise književnika (svih pisaca fikcije) u Kölnu 1989. godine (Gerhards i Anheier, 1989), anketno su prikupili podatke o navedene četiri vrste relacija između njih. Predočavajući sudionicima (150 od 222 ciljanih, 139 potpuno ispunjenih upitnika) popis svih književnika u Kölnu, pitali su ih s čijim su djelima upoznati, koga smatraju prijateljima, tko im je pružio pomoć oko rukopisa ili kontakta s izdavačima, te koga bi voljeli pozvati na večeru. Tako su dobili po jednu mrežu za svaki od tih odnosa, odnosno četiri matrice povezanosti (*adjacency matrices*). Na njima su primijenili jednu od mnogih inačica tehnike *blockmodelinga*. Ona se zasniva na konceptu *strukturne ekvivalencije* (Lorraine i White, 1971; prema Anheier i Gerhards, 1995: 894): akteri a i b su strukturno ekvivalentni ako imaju iste relacije (ili ako ih nemaju) s akterom x, i ako x ima ili nema iste relacije s a i b. Oni čine jedan blok, koji se dalje tretira kao akter "višeg reda". Na isti način kao u prethodnom koraku, promatraju se njegove relacije s drugim tako

dobivenim blokovima⁷. Zbog nesavršenosti mjerenja (nemogućnosti uzorkovanja svih relacija), može se primijeniti "obrnuti" put iteracija, odnosno može se relaksirati striktna definicija strukturne ekvivalencije (Anheier i dr., 1995; vidi prilog njihovog rada za osnovne informacije o *blockmodelingu*, te za detalje algoritma ICON-H koji su oni primjenjivali i usporedbu s drugim algoritmima). Slično hijerarhijskoj klusterskoj analizi, pristup Anheiera i suradnika (1995) se zasniva na minimiziranju najmanjih kvadrata unutar blokova i maksimiziranju najmanjih kvadrata između blokova. Algoritam permutira matrice povezanosti, tj. mijenja poredak aktera u recima ili u stupcima. Dakle, cilj je neki broj particija (blokova) matrica, a u praksi se interpretiraju samo solucije, tj. *blockmodeli* do onog koraka nakon kojeg dobivamo blokove sa samo jednim članom. Koraci algoritma u načelu odvajaju "gušća" od "rjeđih" područja matrica. Gustoća veza (*density*) je omjer empirijskih i mogućih veza u matrici, kao i općenito u mreži. Uzimajući prosječne gustoće veza u svakoj od četiri matrice, tj. u svakoj od četiri mreže, kao granične vrijednosti, omjere empirijskih i mogućih veza između blokova veće od tih graničnih vrijednosti (tj., *image* gustoću veza) bilježimo kao veze između blokova. Na isti način bilježimo veze blokova sa samima sobom, odnosno "petlje" (*loops*). Blokovi s rjeđim vezama, zbog manjeg raspona broja veza, mogu se posebno dijeliti tako da se ostali blokovi drže konstantnima. Upravo to je razlog primjene hijerarhijskog algoritma. Tako su Anheier i suradnici (1995) dobili svojevrstnu reduciranu mrežu književnika sa sedam blokova, odnosno socijalnih pozicija. Uzevši neuzvraćene, odnosno jednosmjerne veze između tih pozicija kao indikatore hijerarhije, što je čest način utvrđivanja hijerarhije u statusnim mrežama (v. naredni odjeljak), razdijelili su svojih sedam blokova u po nekoliko elitnih, poluperifernih i perifernih: *kulturna elita*, *organizacijska elita*, *subelita*, *poluperiferija 1*,

⁷ Postoje i drugi tipovi ekvivalencije, pa tako i druge inačice *blockmodelinga* s obzirom na definiciju ekvivalencije. Dakako, primjenjuju se ovisno o predmetu i hipotezama istraživanja. Primjerice, regularna ekvivalencija je istovjetnost relacija s akterima istih atributa, a ne nužno istovjetnost relacija s istim akterima (v. de Nooy i dr., 2005: 281-282)

poluperiferija 2, periferija i laka kultura unutar *periferije*. Blok *laka kultura* dobiven je dodatnom particijom periferije zbog razmjerno vrlo rijetkih veza u njoj. Anheier i suradnici (1995) su soluciju podvrgli analizi glavnih komponenata: proporcija protumačene varijance u svakom pojedinom bloku može služiti kao provjera prikladnosti podudaranja modela (*goodness-of-fit*).

Posebno je zanimljiv drugi dio analize, gdje su Anheier i suradnici (1995) koristili analizu korespondencija. Slijedeći Bourdieuov rad o umjetničkim poljima, mjerili su vrste i količine ekonomskog, socijalnog, kulturnog i simboličkog kulturnog kapitala u kölnskom književnom polju. Indikatori su, između ostalih: ukupni prihodi, proporcije prihoda ostvarene književnom djelatnošću, broj članstava u formalnim kulturnim organizacijama (članstvo u P.E.N.-u, svjetskom udruženju pisaca, stoji zasebno), objavljivanje eseja i kritika, te pisanje književnosti na dijalektu. Potonje je specifičnost njemačke književnosti: književnost na brojnim njemačkim dijalektima (*Mundartliteratur*) smatrala se dijelom popularne kulture, te su je kritičari i kulturna javnost manje cijenili u odnosu na književnost na visokonjemačkome. Zbog razmjerno malog broja članova blokova kulturne elite (najcjenjeniji i najpoznatiji pisci) i organizacijske elite (najčešće urednici biblioteka, organizatori književnih događanja), u analizi korespondencija Anheier i suradnici objedinili su ta dva bloka. Solucija MKA sugerirala je interpretaciju prvih četiriju dimenzija, koje "u prvi plan", s obzirom na razlikovanje književnika, stavljaju različite vrste kapitala. Uzevši prve dvije dimenzije, dobili su simetričnu mapu korespondencija koju prenosim na Slici 3.

Slika 2. Multipla korespondencijska analiza poduzoraka kölnskih književnika u 1989. godini, dobivenih hijerarhijskim *blockmodelingom* četiriju mreža (upoznatosti s djelima, prijateljstva, pružene pomoći te poštovanja i odanosti), prema ekonomskom, socijalnom i simboličkom kulturnom kapitalu (preuzeto iz: Anheier i dr., 1995: 891).

Ovaj pristup operacionalizaciji književnog polja, tj. pozicija u njemu, zanimljiv je s gledišta konvergencije tehnika analize društvenih mreža i Bourdieuovog pristupa poljima. Međutim, on se u ovom obliku teško može generalizirati na izravno promatranje simboličkih borbi - klasifikacija i evaluacija, koje i nisu predmet istraživanja Anheiera i suradnika. De Nooy je objasnio da je to stoga što, kao što smo već rekli, mreže koje su Anheier i suradnici reducirali sadržavaju samo "pozitivan" socijalizacijski sadržaj (de Nooy, 1999). Utoliko Anheier i suradnici privilegiraju socijalni kapital kao determinantu pozicija. Pozicije ovdje i jesu particije sociocentričnih mreža kao socijalnog kapitala, koje

se tek naknadno dovode u vezu s ostalim vrstama kapitala. S druge strane, simboličke borbe se, dakako, bitno zasnivaju na neprijateljstvima i negativnim evaluacijama tuđih pozicija i proizvoda. Bilo bi neopravdano toliko različite relacije zajedno podvrgnuti *blockmodelingu*⁸.

De Nooy, međutim, vidi još jedno, za nas bitnije, ograničenje primjene *blockmodelinga* na simboličke borbe (de Nooy, 2003). Naime, *blockmodeling* služi eksploratornoj analizi sveobuhvatnih obrazaca odnosa u mrežama. MKA služi istoj svrsi u analizi "konvencionalnih" (nerelacijskih) podataka, ali i u analizi relacijskih podataka, odnosno u eksploratornoj analizi mreža vizualizacijama, gdje se KA i MKA primjenjuju (Freeman, 2005; Faust, 2005; D'Esposito, 2014). Niti jedna, niti druga metoda ne omogućuje promatranje *emergencije* klasifikacija i evaluacija u lokalnom kontekstu veza i interakcija u mreži, to jest u susjedstvu aktera⁹. Blokovi dobiveni *blockmodelingom* mogli bi se naknadno usporediti s klasifikacijama i evaluacijama u književnim kritikama, kao što su Anheier i suradnici svoje blokove, pomoću MKA, razlikovali prema indikatorima kapitala. No, onda malo saznajemo o ponašanju aktera kojih se te klasifikacije i evaluacije neposredno tiču. Nasuprot tome, postoje tehnike koje "nude mogućnost otkrivanja individualnih strategija kao kombinacija individualnih svojstava, kolektivnih klasifikacija i interakcija" (De Nooy, 2003: 324). To ne znači da one ne omogućuju, ili preciznije, ne

⁸ A ako bismo ih zasebno parcijalizirali, dobivši tako dva skupa blokova "pozitivnih" i "negativnih" relacija, vrlo vjerojatno bismo naišli na nepovezanost između njih, što bi bio gotovo trivijalan nalaz.

⁹ *Blockmodeling* je bio primjenjivan na interakcije u drugim područjima. Npr., Charles Tilly (1997) je *blockmodelingom* sažimao različite interakcije između različitih aktera na javnim političkim okupljanjima, zabilježene u britanskim arhivama i novinama od 1758. do 1834. godine. *Blockmodeli* su odražavali postupnu transformaciju retorike većine aktera u obrani i zahtijevanju svojih prava, od pozivanja na feudalno i običajno pravo prema pozivanju na lokalnu civilnu samoupravu i parlament, u sukobu s feudalcima i kraljevskim upravnim tijelima. Međutim, čak i s takvim longitudinalnim dizajnom, Tilly nije mogao iz samih modela zaključivati o uvjetima transformacije političke retorike, odnosno "parlamentarizacije pučkih političkih okupljanja" u Engleskoj. Donekle u vezi s time, nije mogao niti zaključivati o pojedinačnim akterima i interakcijama, jer ih *blockmodeli* reduciraju.

zahtijevaju, promatranje širih "strukturna" mreže, kao što ćemo vidjeti u narednim odjeljcima.

4.2.2. Prostor zauzimanja pozicija u nizozemskom književnom polju u kontekstu analize društvenih mreža: teorija balansa i tranzitivnost

Wouter de Nooy i suradnici su 1991. godine prikupili književne kritike, eseje i intervju s književnicima koji su debitirali u 1970-ima u Nizozemskoj. Podaci obuhvaćaju autore i kritičare čija se imena razmjerno češće javljaju u književnim publikacijama u razdoblju od 1970. do 1979. godine. Također, prikupljeni su podaci o njihovoj suradnji u uredništvima književnih časopisa, objavljivanju u istim časopisima i objavljivanju kod istih izdavača. Sažeti prikazi i usporedbe triju analiza tih podataka (de Nooy, 1991, 1999, 2008) dani su u de Nooyjevoj kritičkoj rekapitulaciji svog rada u istraživanju nizozemskih književnih mreža (de Nooy, 2009).

Kvalitativnom analizom tekstova izlučene su klasifikacije autora u pojedine književne pravce ili stilove, usporedbe autora sa suvremenima i starijim književnicima te evaluacije autora od strane kritičara. Sve te operacionalizacije poddomena simboličke književne proizvodnje (de Nooy, 1991; Bourdieu, 1993) početno su bile dvostruke mreže (*two-mode networks*) autora i navedenih klasifikacija, usporedbi i evaluacija, potom pretvorene u jednostruke mreže autora (*one-mode networks*)¹⁰.

Na isti način su dobivene daljnje jednostruke mreže autora, iz dvostrukih mreža autora i izdavačkih kuća u kojima su objavljivali, te dvostrukih mreža autora i časopisa koje su uređivali i u kojima su pisali. De Nooy je te mreže shvaćao kao poddomene

¹⁰ Učestali postupak u analizi društvenih mreža. Npr., dvostruke mreže aktera i organizacija, ili aktera i događaja pohranjuju se u matrice afilijacija (*affiliation matrices*). Iz jedne takve matrice mogu se dobiti dvije jednostruke mreže, odnosno dvije gore spomenute matrice povezanosti (*adjacency matrices*): mreža aktera i mreža organizacija ili događaja. V. Scott, 2000, treće poglavlje.

materijalne književne proizvodnje (de Nooy, 1991; Bourdieu, 1993). Za detalje uzorkovanja autora i tekstova, kvalitativne analize tekstova i konstruiranja mreža vidi navedeni de Nooyev rad (de Nooy, 1991). Ove sociocentrične suradničke mreže, osim što predstavljaju materijalnu književnu proizvodnju, mogu se shvatiti i kao operacionalizacija socijalnog kapitala - slično sociocentričnim mrežama u gore prikazanom radu Anheiera i suradnika (Anheier i dr., 1995).

U treću je analizu (de Nooy, 2008) uključio i indikatore ekonomskog, kulturnog i specifičnog simboličkog kapitala: komercijalni uspjeh i obrazovnu pozadinu autora, te tip i političku orijentaciju tiskovine u kojoj je pojedina kritička prosudba iznesena. Međutim, u kasnijim dvama radovima, de Nooy (1999, 2008) je gotovo isključivo analizirao jedan skup između pregršti skupova mreža koje je konstruirao: jednostruke mreže izravnih međusobnih evaluacija autora, po jednu za svaku godinu. One su za našu svrhu iskoristivije od prvobitno dvostrukih mreža u prvim dvjema analizama, jer se mogu shvatiti kao interakcije u simboličkim borbama. Svoje tri analize de Nooy je shvaćao kao prijelaz od uočavanja općih obrazaca povezanosti svih gore navedenih mreža (eksploratorne analize), preko karakterizacije strukture mreže međusobnih evaluacija, k promatranju lokalnog konteksta tih evaluacija, odnosno prema utvrđivanju kovarijata pojedinačnih međusobnih evaluacija autora (de Nooy, 2009: 46,48). Kovarijate predznaka evaluacija u trećoj analizi (de Nooy, 2008) bile su atributi aktera poput gore navedenih indikatora kapitala.

Druga de Nooyjeva analiza (de Nooy, 1999) osobito nam je zanimljiva jer spaja Bourdieuovu teoriju umjetničkih polja s jednom od najrazvijenijih teorija društvenih mreža: teorijom balansa. Ovdje možemo vidjeti što znači "teorija" u kontekstu analize društvenih mreža. Teorija balansa, izvorno iz socijalne psihologije (Heider, 1946; prema Wasserman i Faust, 1994: 220-221), zasniva se na jednoj jedinoj propoziciji: osoba se

vjerojatno ne slaže oko nekog pitanja s osobom koja joj se ne sviđa, a slaže se s osobom koja joj se sviđa. Stanje konzistentno s tom propozicijom naziva se "balansiranim". Sporno pitanje može biti i stav prema trećoj osobi. Otuda najjednostavnija teorija balansa u društvenim mrežama: "prijatelj mog prijatelja je moj prijatelj, a neprijatelj mog prijatelja je moj neprijatelj". Odavde nadalje, razvoj teorije balansa i njenih nasljednica, bio je stvar razmatranja formalnih karakteristika mreža (grafova), te analiza empirijskih društvenih mreža (Wasserman i Faust, 1994).

Težinski grafovi su mreže gdje su relacije otežane nekim vrijednostima. To mogu biti npr. frekvencije kontakata i stupnjevi snage prijateljskih veza (*valued graphs*). U slučaju teorije balansa, veze u mreži imaju pozitivan, negativan ili eventualno neutralan predznak (*signed graphs*), kao što je de Nooy kodirao međusobne evaluacije autora kao pozitivne, negativne ili neutralne.

Ciklusi su konfiguracije relacija, odnosno povezani subgrafovi u kojima se do svakog čvora može doći "šetnjom" preko veza. U usmjerenim grafovima, poput mreže evaluacija, obično se promatraju poluciklusi. Oni su ekvivalentni ciklusima u neusmjerenim grafovima, jer ne poštuju nužno smjer "šetnje". Balansirani ciklusi su oni u kojima "množenje" predznaka veza daje pozitivan predznak. Paran broj negativnih veza dovoljan je da se ustanovi da je ciklus balansiran. Težinski graf je balansiran ako i samo ako svi ciklusi imaju pozitivne predznake. Neki stariji indeksi nebalansiranosti nebalansiranih grafova zasnivaju se na usporedbi broja balansiranih ciklusa i svih ciklusa u grafu.

Teoretičari i istraživači društvenih mreža u 1950-im godinama (Harary, 1953; prema Wasserman i Faust, 1994: 233) iz formalnih karakteristika balansiranih težinskih grafova izveli su jednostavno pravilo: ako se ljudi ponašaju prema teoriji balansa, mreža će

biti podijeljena u jedan ili dva klastera, tako da su sve pozitivne veze unutar njih, a sve negativne veze između njih.

Davis (Davis, 1967; prema Wasserman i Faust, 1994: 234), je relaksirao prvotnu striktnu definiciju balansa, te je modelima balansa dodao i modele *klasterabilnosti*. Klasterabilni grafovi su oni koje se može podijeliti u klastera tako da svaka pozitivna veza povezuje čvorove u istom klasteru, a svaka negativna veza povezuje čvorove iz različitih klastera. Tako se dobivaju particije grafova u više od dva klastera, što striktna definicija balansa nije dozvoljavala. To je mnogo više odgovaralo empirijskim društvenim mrežama.

Međutim, čak je i klasterabilnost bila odviše striktan uvjet za analizu empirijskih društvenih mreža. Napustivši zahtjeve balansa i klasterabilnosti, prema kojima unutar klastera sve veze moraju biti pozitivne, Davis i Leinhardt (Davis i Leinhardt, 1968; prema Wasserman i Faust, 1994: 240) predstavili su koncept *rangiranih klastera*. Analizirali su oko 800 mreža (matrica povezanosti) prikupljenih u različitim zemljama (v. poduži popis njihovih samostalnih i zajedničkih radova u Wasserman i Faust, 1994). Pokazali su da osobe koje primaju pozitivne relacije, a uzvraćaju negativne, ili uopće ne uzvraćaju relacije, imaju povlašteni položaj u grupi. Primjer za to su najpopularnija djeca u razredu. Rangirani klasteri su ciklusi (subgrafovi) unutar kojih postoje pozitivne i negativne veze, odnosno višeslojna hijerarhija aktera. Oni "na dnu" šalju pozitivne veze onima "u sredini" i onima "na vrhu", a zauzvrat dobivaju negativne veze (ili ih uopće ne dobivaju). Oni "u sredini" šalju negativne veze onima "na dnu" (ili ih uopće ne šalju), a pozitivne veze "onima na vrhu". S "vrha" dobivaju negativne veze ili ih uopće ne dobivaju. Ako pritom između dva takva klastera postoje isključivo negativne veze, govorimo o "rasjedu" (*cleavage*). Naprimjer, sve djevojčice u razredu negativno se izjašnjavaju o svim dječacima, bez obzira na njihov položaj u hijerarhiji dječaka i bez obzira na položaj djevojčica u hijerarhiji djevojčica.

Kao i Fritz Heider, otac teorije balansa, pa i sam Davis u razmatranju klasterabilnosti, Davis i Leinhardt (Davis i Leinhardt, 1968; prema Wasserman i Faust, 1994: 240) pokazali su da se rangirani klasteri kao strukturna karakteristika mreže mogu dokazivati već na razini povezanih trijada, skupova od triju povezanih aktera. Premjestili su fokus s ciklusa i poluciklusa na trijade. "'Trojke' su bile ključ za cijelu stvar", rekao je Davis (Davis, 1979, prema Wasserman i Faust, 1994: 237). Čak niti predznaci relacija, odnosno težinski grafovi, više nisu bili nužni za sljedećeg nasljednika teorije balansa: tranzitivnost (Holland i Leinhardt, 1971, 1972; prema Wasserman i Faust, 1994: 243-246). Trijade (s čvorovima i, j, k) su tranzitivne ako, kada god postoje veze $i \rightarrow j$, $j \rightarrow k$, postoji i veza $i \rightarrow k$. "Tranzitivnost uključuje sve ranije ideje kao specijalne slučajeve. Iz tranzitivnog usmjerenog grafa [gdje su sve trijade tranzitivne], mogu se dobiti balansirani, klasterabilni i rangirano klasterabilni grafovi postavljanjem različitih pretpostavki o asimetriji i reciprocitetu [neuzvraćanju i uzvraćanju] veza. Kroz protekla dva desetljeća, prikupljeni su dokazi da je tranzitivnost itekako moćna sila u organizaciji društvenih grupa" (Wasserman i Faust, 1994: 243).

De Nooy je u mrežama međusobnih evaluacija nizozemskih književnih autora od 1970. do 1979. godine, brojao sve polucikluse koji su odgovarali teoriji balansa, klasterabilnosti i rangiranih klastera, sa ili bez rasjeda. Na te je mreže primijenio jednostavan pristup Monte Carlo simulacija. Time je izbjegao probleme starijih načina mjerenja balansa i klasterabilnosti u grafovima. Broj ciklusa, i svih zamislih konfiguracija relacija u grafu, uvelike ovisi o veličini grafa (broju aktera) i broju veza, pa usporedbe s ukupnim ili teorijski mogućim brojem takvih konfiguracija relacija u empirijskoj mreži mogu biti zavaravajuće.

Monte Carlo simulacije generirale su po 1000 slučajnih mreža za svaku godinu, s istim brojem autora i s istim sumama pozitivnih i negativnih kritika kao u empirijskoj

mreži. Ako je manje od 5 posto simuliranih mreža sadržavalo frekvencije poluciklusa jednake onima u empirijskim mrežama, koji odgovaraju modelima balansa, klasterabilnosti i rangiranih klastera, de Nooy je efekte tih konfiguracija relacija smatrao značajnima. Jednostavno, na razini rizika od 5 posto, frekvencije tih konfiguracija nije smatrao slučajnošću. Uvjerljivo je najviše takvih značajnih konfiguracija (balans, klasterabilnost, rangirani klasteri sa i bez rasjeda) bilo u 1976. i 1978. godini.

De Nooy je dokazivao da su te godine bile prijelomne u nizozemskom književnom polju. Npr., 1976. godine pojavio se značajan feministički pokret u Nizozemskoj. Mlade feminističke autorice, među kojima se isticala Hannes Meinkema (pravim imenom Johanna Maria Jelles Stamperius), uključile su se u raniju marksističku književnu struju, pa i u sukob s autorima konzervativne političke i estetske provenijencije. Nalaz da je struktura mreže evaluacija nizozemskih književnika 1976. godine odgovarala obrascima na dječjem igralištu, specifikacija je heteronomije vrijednosnih kriterija koji bi prema institucionalnim normama književnog polja trebali biti autonomni. Ta se heteronomija ovdje sastoji od obrazaca u "endogenoj" strukturi međusobnih kritičkih prosudbi u književnom polju. Oni odgovaraju obrascima uočenima u sasvim drugim poljima i predmetima istraživanjima, od dječjeg igrališta do međunarodnih odnosa.

Međutim, iz svih triju de Nooyjevih analiza izostao je objedinjen model obuhvatnijih konfiguracija veza u mreži i atributa aktera kao kovarijata relacija. Drugačije rečeno, nemamo u istom modelu značajke endogene strukture mreže i egzogene čimbenike formiranja pojedinačnih relacija. Naime, u recentnijoj analizi istih podataka, de Nooy (2008) je promatrao indikatore kapitala, navedene na početku ovog odjeljka, kao kovarijate predznaka kritika. Predznak kritike bio je kriterij u višerazinskoj logističkoj regresiji. Obrazovna pozadina autora koji je "meta" ili "pošiljatelj" kritike, uzvratanje kritike (reciprocitet) ili istovjetnost dvoje autora prema spolu, kao prediktori predznaka kritike,

nisu zavisni od relacija izvan dijada, tj. parova aktera. Utoliko regularnosti u formiranju relacija u mreži, poput prethodno prikazanih, nisu dotaknute modelom. Ukratko, ako gledamo književno polje kao mrežu, u analizi iz 1999. godine nedostajao je prostor pozicija, a u onoj iz 2008. je nedostajao prostor zauzimanja pozicija.

Jedan od razloga tome bio je što metoda modela eksponencijalnih slučajnih grafova (*exponential random graph models*, ERGM), sa stajališta modeliranja mreža superiorna višerazinskoj logističkoj regresiji koju je de Nooy rabio, nije bila dovoljno razvijena, kako de Nooy sam navodi (de Nooy, 2009). Preciznije, metoda nije bila specificirana za težinske grafove. Prednaci evaluacija u njegovoj su operacionalizaciji balansa i rangiranih klastera neophodni. Međutim, kao što smo rekli, tranzitivnost je osnova tih konfiguracija relacija, a tranzitivnost je moguće ispitivati u neotežanim grafovima. K tome, trenutno je prva specifikacija ERGM za težinske grafove (Krivitsky, 2012) dostupna u besplatnom paketu *ergm*, koji je i dio paketa *statnet* za analizu društvenih mreža u programu *R* (Handcock i dr., 2008, 2014a, 2014b; R Core Team, 2014). Taj ću paket i ja koristiti u analizi malenog dijela de Nooyjevih podataka koji su javno dostupni (de Nooy i dr., 2005: 222).

4.2.3. Književno polje kao mreža: prostor pozicija i prostor zauzimanja pozicija

4.2.3.1. Tehnika modela eksponencijalnih slučajnih grafova

Modeli eksponencijalnih slučajnih grafova (ERGM), poznati i pod imenom *p-star* modeli (Holland i Leinhardt, 1981; Wasserman i Pattison, 1996), "služe, riječju, parsimoničnom opisivanju lokalnih sila selekcije koje oblikuju globalnu strukturu mreže" (Hunter i dr., 2008a: 2). Mogu se dijeliti prema različitim uključenim pretpostavkama o zavisnosti pojedinačnih relacija, koje se kumulativno šire od "nulte" pretpostavke o nezavisnosti relacija (Bernoullijeva nezavisnost). Zatim dolaze akterove neposredne

relacije s jednim drugim akterom (*dijadno nezavisni* slučajni grafovi). Nadalje, Markovljevi slučajni grafovi sadrže akterove neposredne relacije s više drugih: "zvjezdaste" i trijadne konfiguracije. Pretpostavke o zavisnosti mogu uključivati i obuhvatnije konfiguracije posrednih relacija poput većih ciklusa¹¹. Opći oblik eksponencijalnih slučajnih grafova s homogenim čvorovima je dan u ((4.1) (jednadžba (1) u: Robins i dr., 2007: 194)). Y je matrica svih varijabli, a y je matrica povezanosti, odnosno empirijska mreža.

$$P(Y = y) = \frac{1}{\kappa} \exp \left\{ \sum_A \eta_A g_A(y) \right\} \quad (4.1)$$

"gdje:

(i) se sumiraju konfiguracije tipova A ; različiti skupovi tipova konfiguracija predstavljaju različite modele (npr., dijadno nezavisne ili Markovljeve slučajne grafove);

(ii) η_A jest parametar koji odgovara konfiguraciji tipa A ¹²;

(iii) $g_A(y)$ jest *statistik mreže* koji odgovara konfiguraciji tipa A (za [...] Markovljeve grafove, ovo je empirijski broj konfiguracija tipa A u mreži, npr. broj trokuta)

(iv) κ jest normalizirajuća količina koja osigurava da je (4.1) prava distribucija vjerojatnosti [da ćemo naći takav graf]" (Robins i dr., 2007: 194).

$$\kappa = \sum_Y \times_{\epsilon} Y^{\exp \left\{ \sum_A \eta_A g_A y \right\}} \quad (4.2)$$

¹¹ Parametri ne moraju biti otežanja suma konfiguracija u mreži, kao što su parametri Markovljevih grafova otežanja suma pojedinih "zvjezdastih" i trijadnih konfiguracija. Mogu se koristiti i linearne kombinacije distribucija konfiguracija u mreži, koje su npr. otežane geometrijskom progresijom, od užih prema širim (npr. k -trokuti, pri čemu je k broj aktera s kojima su povezani čvorovi i, j). U tom slučaju govori se o zavisnostima višeg reda, čije su prednosti u modeliranju društvenih mreža dokazane (Robins i dr., 2007; Hunter i dr., 2008b).

¹² Izraz $(\sum_A \eta_A)$ zapravo je efekt statistika mreže u modelu. U drugim notacijama jednadžbi ERGM-a, piše se kao θ ili kao θ' , da bismo označili da se radi o procijenjenim efektima za pojedine statistike mreže. Misleći uvijek na taj izraz, riječi *efekt*, *parametar* i *koeficijent* rabićemo u nastavku naizmjenice.

Vjerojatnost da ćemo naći mrežu opisanu jednačbom u (4.1) zapravo je vjerojatnost formiranja relacija, specificiranih u (4.1), između bilo koja dva njena čvora i, j , kao u (4.3).

$$P(Y = y) = P[Y_{ij} = 1 | (\sum_A \eta_A)] \quad (4.3)$$

Prvi mrežni statistik $g_A(y)$ u ERGM-ima redovito je broj empirijskih relacija u grafu. Njegov parametar "osigurava da procijenjeni model proizvodi mreže s gustoćom [veza] jednakom empirijskoj gustoći u [...] [promatranoj] mreži: on je analogan konstanti u regresiji i standardan je parametar u ERGM-u" (Heaney, 2014: 73).

Model mreže podrazumijevan logističkom regresijom, koju je de Nooy primjenjivao (de Nooy, 2008), zapravo je veoma jednostavan slučaj eksponencijalnih slučajnih grafova. Zasnovan je najdalje na pretpostavci o zavisnosti relacije o drugom akteru u paru (dijadi), pri čemu dijada podrazumijeva samo dva aktera, a pitanje postoji li ili ne postoji relacija između njih, i kakva (npr. pozitivna ili negativna), je ishod od interesa. Dakle, de Nooyjevi modeli zasnovani su na pretpostavci o dijadnoj nezavisnosti (v. Hunter i dr., 2008a: 11; definicije 1 i 2). Cranmer i Desmarais objašnjavaju probleme primjene logističke regresije na relacijske podatke, koristeći primjer najjednostavnijog balansa "neprijatelja mog neprijatelja", kakav je između ostalih i de Nooy (1999) ispitivao: "Standardni regresijski modeli namijenjeni su procjenjivanju efekta kovarijata na ishod, a ne procjenjivanju međusobnog utjecaja ishoda [pri čemu su ishodi postojanje ili nepostojanje relacija između aktera, kao u (4.3.)]. Zbog toga, u okviru regresije ne samo da je nemoguće modelirati zavisnosti u mreži, nego se valjanost rezultata regresije urušava kada te zavisnosti nisu modelirane. Uzmite, na primjer, model međunarodnog sukoba gdje je varijabla ishoda rat, a jedina nezavisna varijabla je demokratsko uređenje u obje države: obje su varijable mjerene na dijadi. Ako je slučaj da je neprijatelj mog neprijatelja vjerojatno moj prijatelj,

promatrani ishodi (relacije sukoba) nisu nezavisni zbog endogenog efekta u procesu generiranja mreže [gdje odnosi prvih dviju država s nekom trećom državom utječu na njihov međusobni odnos]. Efekt trijade poput ovog ne može biti obuhvaćen kovarijatama i tako, u kontekstu tradicionalne regresije, mora biti izostavljen iz specifikacije modela. Posljedice ovog izostavljanja bit će pristranosti u koeficijentima i nekonzistentnosti u njihovim standardnim pogreškama zbog nevaljane specifikacije modela. Valjana specifikacija je ključna u dobivanju valjanog rezultata za bilo koji parametar (kovarijatu ili strukturni parametar). Zato, čak i ako istraživač želi samo testirati određenu hipotezu o kovarijati, pristranost zbog izostavljanja relevantnih strukturnih efekata može kompromitirati analizu" (Cranmer i Desmarais, 2011: 67).

Dakle, *differentia specifica* ERGM-a kao tehnike analize društvenih mreža jest istovremeno modeliranje endogene strukture i egzogenih kovarijata relacija u mreži. Prvo je nužno da bi drugo bilo primjereno. Pritom kumulativna priroda pretpostavki o zavisnosti relacija koje zadiru sve šire u strukturu mreže znači i jednu opću smjernicu za izgradnju ERGM: kreće se od endogene strukture, koju se nastoji modelirati idući od dijada prema trijadama (ne računajući parametar gustoće, tj. "konstantu"), a zatim šire.

Tek se potom u model dodaju egzogene kovarijate relacija, poput spola ili pripadnosti književnim pravcima. Egzogene kovarijate relacija mogu biti i druge relacije, odnosno druge mreže, što je osobito korisna značajka ERGM-a sa stajališta modeliranja polja, gdje vrsta veza i interakcija ima mnogo. U kontekstu književnog polja, spomenuli smo u prethodnom odjeljku više vrsta relacija u poddomenama materijalne i simboličke književne proizvodnje koje je mjerio de Nooy (de Nooy, 1991).

Broj mogućih konfiguracija veza u mreži vrlo brzo raste s brojem aktera, osobito u usmjerenom mreži ($2^{n(n-1)}$). Otuda izlazi da je moguće procjenjivati velik broj konfiguracija

veza u mreži. Opis "osnovnih" endogenih i egzogenih parametara implementiranih u paketu *statnet* može se naći u radu Martine Morris i suradnika (Morris i dr., 2008).

Iz velikog broja mogućih konfiguracija već i u manjim mrežama proizlazi još jedna implikacija po ERGM-e. Naime, procijenjene maksimalne vjerojatnosti (*maximum likelihood estimation*) endogenih i egzogenih statistika mreže u slučajnim grafovima najčešće se nastoje aproksimirati, umjesto točno procijeniti. Najčešće korištena metoda procjene jesu Monte Carlo Markovljevi lanci (MCMC), široko korišteni i u inferencijalnim tehnikama analize nerelacijskih podataka. Valja obratiti pozornost na razlike između MCMC simulacija mreža u ERGM-ima i jednostavnog de Nooyjevog pristupa Monte Carlo simulacijama mreža koji smo gore opisali. U kontekstu ERGM-a, MCMC procedura se odvija tako da se mnogo puta - koliko, definira korisnik - mijenja jedna po jedna relacija, odnosno jedan po jedan skalar u matrici povezanosti (npr., u binarnim mrežama, iz 0 u 1 i obratno). Rezultirajuće promjene u statisticima mreže bilježe se u vektor statistika promjene (*vector of change statistics*), koji se potom koristi u procjeni modela eksponencijalnih slučajnih grafova. Ukratko, različiti pristupi MCMC u ERGM-ima "temeljeni su na rafiniranju približnih procjena parametara usporedbom promatranih grafova s distribucijom slučajnih grafova generiranih stohastičkom simulacijom, pri čemu se koriste približne vrijednosti parametara"¹³ (Robins i dr., 2007: 203). Kad se procjene parametara stabiliziraju, odnosno kad se ukupna logaritamski transformirana vjerodostojnost¹⁴ (*log-likelihood*) u modelu zanemarivo mijenja, kažemo da je model konvergirao. Procjene različitih parametara mogu različito konvergirati, odnosno

¹³ Parametri MCMC simulacija mreža koje je de Nooy rabio u svojoj primjeni teorije balansa na književne kritike (de Nooy, 1999) bili su samo sume pozitivnih i negativnih relacija (kritika) u mrežama za svaku pojedinu godinu, iako su bile promatrane endogene konfiguracije relacija u mreži: jednostavni balans, rangirani klasteri, rasjedi, itd. (v. prethodni odjeljak). U drugoj analizi (de Nooy, 2008) egzogenih prediktora predznaka kritika, de Nooy nije mogao modelirati endogenu strukturu mreže, jer ERGM-i nisu bili specificirani za težinske grafove (de Nooy, 2009), kao što smo napomenuli u prethodnom odjeljku.

¹⁴ Vjerodostojnost je "obrnuta" vjerojatnost, u sljedećem smislu: broj koji je vjerojatnost nekog promatranog ishoda, s danim vrijednostima parametara, je tretiran kao vjerojatnost vrijednosti parametara s danim promatranim ishodima.

Markovljevi lanci tih procjena mogu više ili manje varirati oko empirijskih vrijednosti statistika mreže. Cilj je dakako da variraju manje, budući da želimo da mreže simulirane na temelju modela budu što sličnije empirijskoj. Koeficijenti određenih parametara govore nam odstupa li neka konfiguracija u mreži od slučajnosti, zahvaljujući usporedbi s MCMC simulacijama mreža. Koeficijente to više možemo uzimati ozbiljno što bolje konvergiraju.

Treba imati na umu da koeficijente ne možemo interpretirati zasebno, jer se različite konfiguracije, odnosno subgrafovi mogu odnositi na iste relacije, baš kao što se različite regularnosti u mreži mogu događati istovremeno. Primjerice, tranzitivno "zatvaranje" trijada može se događati istovremeno s homofilijom, ako sva tri povezana aktera imaju istu vrijednost nekog atributa. Ovdje izvire problem moguće multikolinearnosti, prisutan i u logističkoj regresiji. Izgradnja modela postupnim dodavanjem parametara i neko prethodno znanje o njihovoj povezanosti, kao i u svim regresijskim analizama, tome može doskočiti prije daljnje analize multikolinearnosti. O tome će još biti riječi u kontekstu analize u odjeljku 4.2.3.3.

"Kada se dobiju konvergentne procjene, simulacije temeljene na procjenama generirat će distribucije grafova u kojima je empirijski graf tipičan za sve efekte u modelu" (Robins i dr., 2007: 203). Tako, osim prvog "koraka" evaluacije modela prema konvergenciji modela općenito i parametara pojedinačno, dobivamo još jedan daljnji, znatno precizniji alat za njegovu evaluaciju: mjere prikladnosti podudaranja modela (*goodness-of-fit*) koje se zasnivaju na usporedbi empirijske distribucije nekih statistika mreže sa simuliranim distribucijama (Hunter i dr., 2008b). Ti statistici mreže predstavljaju njene osnovne strukturne karakteristike. Spomenut ćemo ih u kontekstu naše analize u odjeljku 4.2.3.3. (v. Sliku 5). Važno nam je da naš model po tim ili sličnim osnovnim strukturnim karakteristikama odgovara empirijskoj mreži, kako bismo mogli zaključivati o

specifičnijim karakteristikama njene endogene strukture i o egzogenim čimbenicima formiranja relacija.

4.2.3.2. Deskriptivna analiza mreže međusobnog spominjanja nizozemskih književnih autora 1976. godine

Mali, javno dostupan dio de Nooyevih podataka je jednostruka, binarna mreža međusobnog spominjanja nizozemskih književnih autora ("obraćanja pozornosti" jednih na druge) u 1976. godini (de Nooy i dr., 2005: 222)¹⁵. Jedini atributi aktera jesu spol i četiri književna pravca u koje je autore iste godine svrstao ili nije svrstao jedan onovremeni književni kritičar i povjesničar: "naratori", "otuđenici", "sitni realisti" (marksisti/feministice) i "dekadenti". Ostalo su neklasificirani autori.

U mnogim bitnim aspektima, ti podaci ne omogućavaju operacionalizaciju prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija kakvu smo predložili u odjeljku 3.3. Prvo, uključuju samo dva atributa autora, koji se niti ne dotiču indikatora vrsta kapitala koje su analizirali Bourdieu i de Nooy. Drugo, suprotno našoj konceptualizaciji prostora zauzimanja pozicija, klasifikacije autora u književne pravce nisu međusobne, odnosno nisu atributi relacija. Ovdje su klasifikacije, iz pera jednog književnog kritičara, atributi autora. Treće, podaci nisu otežani: ne znamo kakvim su evaluacijama bila praćena međusobna spominjanja autora. Tako su i prostor pozicija i prostor zauzimanja pozicija vrlo "oskudno" operacionalizirani. Međutim, kao što ću nastojati pokazati u analizi i potom u raspravi, i ovi su podaci dovoljni za demonstraciju mogućnosti metode ERGM-a, u modeliranju književnog polja pojmljenog kroz prostor pozicija i prostor zauzimanja pozicija.

¹⁵ Podaci su dostupni u formatu .net za program Pajek (Batagelj i Mrvar, 1998), kao resurs za udžbenik o eksploratornoj analizi društvenih mreža (de Nooy i dr., 2005), na URL: <http://vlado.fmf.uni-lj.si/pub/networks/data/esna/literature.htm>

Neki deskriptivni pokazatelji endogene strukture mreže dani su u Tablici 1. Distribucije ulaznih i izlaznih stupnjeva aktera (primljenih i poslanih veza u mreži), pozitivno su asimetrične. Standardne devijacije obaju prosjeka premašuju lijeve krajeve distribucija. Zato je mogućnost zaključivanja na temelju ovih mjera centralnosti u daljnjoj deskriptivnoj i eksploratornoj analizi ograničena. Ostaje, međutim, bazični uvid u frekvencije spominjanja i bivanja spomenutim: samo je 7 od 35-ero autora spomenuto više od četiri puta. Također, samo ih je 7 spomenulo bilo koga od kolega više od četiri puta.

Tablica 1. Svojstva mreže međusobnog spominjanja nizozemskih autora (književnika i/ili kritičara) 1976. godine (N=35, n(veza)=81)

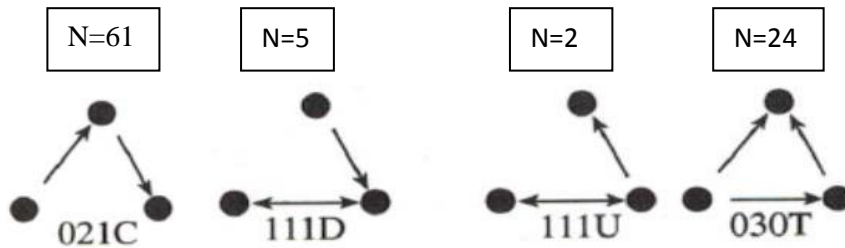
Svojstvo mreže	Iznos
Prosječni ulazni stupanj (spomeni autora)	2,31
Standardna devijacija ulaznog stupnja	2,61
Prosječni izlazni stupanj (autorovi spomeni)	2,31
Standardna devijacija izlaznog stupnja	2,78
Prosječna blizina autora*	0,39
Standardna devijacija blizine autora	0,08
Gustoća	0,07
Centralizacija (s obzirom na ulazni stupanj)**	0,17
Centralizacija (s obzirom na izlazni stupanj)**	0,23
Centralizacija (s obzirom na blizinu autora)**	0,00
Reciprocitet (proporcija recipročnih veza)	0,02
Tranzitivnost (proporcija tranzitivnih trijada)	0,26

*Blizina autora (*closeness centrality*) je njegova prosječna udaljenost od svih drugih autora do kojih se od njega može doći "šetnjom" preko veza (Freeman, 1979; Kušević, 2010)

**Centralizacije su računane kao sume apsolutnih vrijednosti razlika između svih empirijskih i teorijski mogućih maksimalnih mjera centralnosti u grafu (Freeman, 1979).

Blizina autora daleko najbolje od svih triju prikazanih mjera centralnosti diskriminira autore ($\bar{x} = Me = 0,39$). Međutim, graf je relativno slabo centraliziran: u globalu ga ne karakteriziraju velike razlike između centralnih i necentralnih autora u mreži (Freeman, 1979), s tim da ga razlike u izlaznim i ulaznim stupnjevima karakteriziraju više nego razlike u blizini autora. Također, mreža je prilično rijetka: proporcija empirijskih veza u odnosu na sve moguće iznosi 0,07.

Tranzitivnost je računata kao proporcija tranzitivnih u odnosu na potencijalno tranzitivne trijade, prema klasifikaciji Davisa i Leinhardta (Davis i Leinhardt, 1972; prema Wasserman i Faust, 1994: 566). Na Slici 4 prikazane su jedine od potencijalno tranzitivnih trijadnih konfiguracija koje u našoj mreži imaju frekvencije veće od nule:

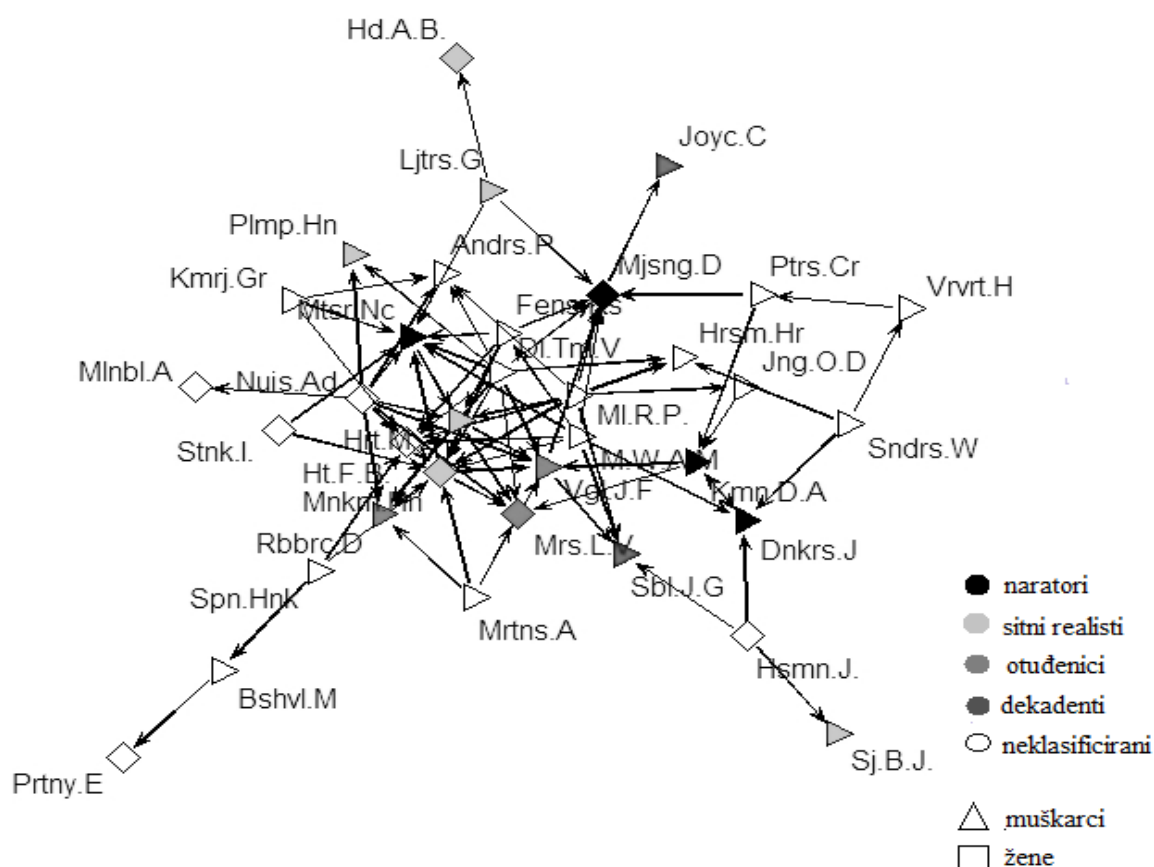

Slika 4. Frekvencije potencijalno tranzitivnih trijada u mreži međusobnog spominjanja nizozemskih književnika i kritičara 1976. godine. Ukupan broj trijada u mreži je 6405, a najviše je, očekivano za empirijske društvene mreže, trijada tipa 003 (N=4320): one okupljaju tri potpuno nepovezana čvora.

Konfiguracije 111D i 111U su osobito malobrojne zbog toga što imamo samo jednu simetričnu dijadu, odnosno samo dvije recipročne veze od ukupno 81 veze u grafu. Samo konfiguracije tipa 030T *jesu* tranzitivne. Drugim riječima, samo one *mog* predstavljati jednostavne trijadne obrasce "prijatelja mog prijatelja" i "neprijatelja mog neprijatelja", ili biti dio rangiranih klastera (de Nooy, 1999). Mogli bismo to ispitivati da imamo otežane podatke, odnosno predznake književnih kritika.

Dakle, "otvorene" trijadne konfiguracije, bez relacije koja "zatvara" trijadu (030 T na Slici 4) najčešće su od potencijalno tranzitivnih trijada u našoj mreži. Konfiguracije 021C, 111D i 111U nazivaju se "dvostaze" (*twopath*). Nas zanimaju interakcije između autora klasificiranih u različite književne pravce. Tipovi Gould-Fernandez posredništva (Gould i Fernandez, 1989) jesu klasifikacija ovih dvostaza s obzirom na različite vrijednosti atributa aktera. Uvjerljivo najčešći tip Gould-Fernandez posredništva s obzirom na klasifikacije u književne pravce jest "povezujuća" posrednička uloga (*liaison brokerage role*). Naime, ako A, B i C jesu autori pridani različitim književnim pravcima, onda je

najčešća konfiguracija dvostaza u našem slučaju $A \rightarrow B \rightarrow C$ (52 od ukupno 68 dvostaza). Ona je daleko češća od npr. konfiguracija $A \rightarrow A \rightarrow B$ ili $A \rightarrow B \rightarrow B$. Pritom se samo četvero autora nalazi u čak 44 takvih konfiguracija na mjestu srednjeg člana B. Njima su pridane tri različite klasifikacije: dvoje autora pripadaju "sitnim realistima" (marksisti/feministi), jedan "otuđenicima" i jedna autorica "naratorima". Interakcije se, dakle, najčešće odvijaju između pripadnika različitih književnih pravaca, na razini potencijalno tranzitivnih trijada, ali i na razini čitavog grafa. Također, postoji razmjerno malen broj autora iz različitih književnih pravaca koji su mnogo češće u odnosu na ostale subjekti i objekti književnih rasprava između pripadnika različitih pravaca. Homofilija s obzirom na klasifikacije u književne pravce, dakle, nije značajka mreže međusobnog spominjanja autora. To nam sugerira i jedna od mogućih vizualizacija naše mreže (Slika 5).

Slika 5. Jednostruka binarna mreža međusobnog spominjanja 35-ero nizozemskih književnih autora 1976. godine (podaci iz: de Nooy i dr., 2005: 222), prema klasifikacijama onovremenog književnog kritičara u književne pravce, te prema spolu. Vizualizacija napravljena algoritmom Kamada-Kawai (Kamada i Kawai, 1989) u paketu *statnet* za R (Handcock i dr., 2008, 2014a; R Core Team, 2014).

Ipak, iz ovog prikaza ne možemo pouzdano razaznati *koji* su točno književni pravci i autori ključni za strukturiranje naše mreže, osobito u njenoj gušćoj regiji lijevo u sredini. Možda se čini da se Meinkema (*Mnkm.Hn*), Matsier (*Mtsr.Nc*), Marissing (*Mrs.L.V.*), Haart (*Hrt.M*), Hotz (*Ht.F.B.*) i Vogelaar (*Vgl.J.F.*) osobito izdvajaju kao prominentni u mreži. Riječ je o dvoje "sitnih realista", dvoje "otuđenika", jednom "naratoru" i jednom neklasificiranom autoru. Tko je od njih prominentan isključivo kao pojedinac, a tko "duguje" svoj razmjerno centralan položaj u mreži klasifikaciji u neki književni pravac? Teško je o tome donositi zaključke samo na temelju vizualizacije mreže.

Također, niti frekvencije ulaznih i izlaznih stupnjeva, te posredničkih uloga pojedinih autora ili književnih pravaca, ne mogu biti osnova pouzdanog zaključivanja o njihovoj važnosti u strukturiranju mreže. Ne možemo niti zaključivati o tendencijama češćih ili rjeđih interakcija između pripadnika pojedinih književnih pravaca, te unutar njih, što nas svakako treba zanimati sa stajališta simboličkih borbi. Naime, moguće tendencije u frekvencijama i u gušćim regijama mreže na vizualnim prikazima mogu biti tek artefakt slučajne distribucije veza u mreži.

4.2.3.3. Modeli eksponencijalnih slučajnih grafova za mrežu međusobnog spominjanja nizozemskih književnih autora 1976. godine

ERGM-i mogu doskočiti tim zahtjevima i nedostacima. Oni omogućuju testiranje različitih, pa i konkurentnih hipoteza o endogenoj strukturi i egzogenim kovarijatama relacija u mreži. Hipoteze H1-3 odnose se na endogenu strukturu mreže, a hipoteze H4-11 na egzogene kovarijate relacija u mreži.

H1 pretpostavlja obrazac tipičan za statusne mreže, gdje se spominjanja redovito ne uzvraćaju, baš kao i imenovanja prijatelja u školskom razredu, s kojim de Nooy uspoređuje

književno polje (de Nooy, 1999). H1 se djelomično kosi s H3, koja pretpostavlja da je veći izlazni stupanj (više spominjanja kolega) povezan s većim ulaznim stupnjem (više spomena od strane kolega). Ipak, H3 se tiče izlaznog i ulaznog stupnja općenito, a ne uzvraćanja spomena konkretnim alterima. Cilja na "reagiranje" uključenih u simboličke borbe - što je autor aktivniji u spominjanju drugih, to će prije privući pozornost kolega na sebe, ne nužno onih koje je spomenuo. H2 se tiče jednostavne teorije balansa. Ako je mreža međusobnog spominjanja autora mreža indirektnih sukoba, gdje savezništva umjesto direktnih konfrontacija (koje dijelom podrazumijeva H1) igraju presudnu ulogu, trebala bi biti karakterizirana tranzitivnošću, odnosno "zatvorenim" trijadama (v. Sliku 4).

H1: Asimetrija (neuzvraćanje) relacija karakterizira našu mrežu, tj. ima manje recipročnih veza nego u slučajno distribuiranim mrežama iste veličine i gustoće.

H2: Tranzitivnost ("zatvaranje" trijada) karakterizira našu mrežu, tj. u njoj nalazimo više tranzitivnih ("zatvorenih") trijada nego u slučajno distribuiranim mrežama iste veličine i gustoće.

H3: Autori su više spominjani što više spominju druge.

Hipoteza H4 počiva na karakterizaciji "naratora" kao estetski i politički "konzervativno" orijentiranih, koju je iznio književni kritičar pri klasificiranju ovih autora. Ako pridana politička orijentacija strukturira interakcije, onda bi generalno lijevo orijentirani "sitni realisti" trebali posebno često spominjati navodno konzervativne "naratore". Isto vrijedi u obrnutom smjeru (H5).

H4: "Sitni realisti" (marksisti/feministice) češće spominju "naratore" nego u slučajno distribuiranim mrežama iste veličine i gustoće.

H5: "Naratori" češće spominju "sitne realiste" nego u slučajno distribuiranim mrežama iste veličine i gustoće.

Hipoteze H6-11 odnose se na raščlambu "periferije" i "centra" u književnom polju. De Nooy je autore klasificirane u naratore smatrao najafirmiranijima u nizozemskoj službenoj visokoj kulturi (de Nooy, 1999). Stoga, Bourdieuovo "institucionalno posvećenje" kao specifični simbolički kapital u književnom polju, odgovaralo bi klasifikaciji u "naratore". Shvatimo li ulazne stupnjeve, odnosno broj spomena od strane kolega, kao mjeru prominencije u književnom polju, možemo pretpostaviti da "naratori" imaju ulazne stupnjeve veće nego što bismo našli u slučajnim grafovima. Isto se može pretpostaviti za, u ono vrijeme, "politički kontroverzne" marksiste/feministe i "estetski kontroverzne" otuđenike. Oni bi mogli biti prominentni u simboličkim borbama zato što su klasifikacije njima pridane suprotstavljene službenoj visokoj kulturi. Suprotno tome, možemo očekivati negativni koeficijent ulaznog stupnja kao kovarijate pripadnosti neklasificiranim autorima (H9). Oni su razmjerno rijetko spominjani, kao što sugerira Slika 5.

H6-8: "Naratori", "sitni realisti" i "otuđenici" imaju veće ulazne stupnjeve nego u slučajno distribuiranim mrežama iste veličine i gustoće.

H9: Neklasificirani autori imaju manje ulazne stupnjeve nego u slučajno distribuiranim mrežama iste veličine i gustoće.

H10: Neklasificirani autori češće spominju "naratore" nego u slučajno distribuiranim mrežama iste veličine i gustoće.

H11: Neklasificirani autori češće spominju "otuđenike" nego u slučajno distribuiranim mrežama iste veličine i gustoće.

Hipoteza H10 ispituje da li pretpostavljeno slabo prominentni neklasificirani autori češće spominju "naratore". To bi moglo odražavati dvije različite strategije: odavanje počasti, to jest konformiranje prihvaćenoj hijerarhiji u široj kulturnoj javnosti, ili izazivanje najpoštovanijih autora, kao način perifernih, neklasificiranih autora da se

afirmiraju. Da imamo otežane podatke, odnosno vrijednosne predznake kritika, mogli bismo ispitivati koja od tih dviju strategija prevladava. H11 pretpostavlja slične dvije strategije neklasificiranih, pretpostavljeno slabo prominentnih autora, u odnosu na pretpostavljeno prominentne (H8) "otuđenike". Njihova poetika, srodna larpurlartističkoj, temeljno je različita od politički i estetski konzervativne poetike pripisane "naratorima". Stoga, vrijedi vidjeti da li neklasificirani autori radije "ciljaju" na "otuđenike" nego na "naratore". Drugačije rečeno, možemo vidjeti da li autori s književne periferije u svojim zauzimanjima pozicija radije adresiraju etabliranu književnu elitu ili pretpostavljeno prominentan novi književni pravac.

Tablica 2 prikazuje modele eksponencijalnih slučajnih grafova koji ispituju ove hipoteze. Prva dva modela odnose se isključivo na endogenu strukturu mreže. Treći model parametrima iz drugog modela dodaje parametre međusobnog spominjanja autora iz različitih književnih pravaca. Ova dva su se jedini pokazali značajnima u zasebnom modelu gdje smo testirali sve takve parametre relevantne za hipoteze H4-5 i H10-11, uz jednake endogene parametre. Ovdje nismo mogli prikazati taj zasebni model. Analogno tome, četvrti model prikazuje jedine parametre ulaznog stupnja književnih pravaca koji su se pokazali značajnima u zasebnom modelu gdje smo testirali sve parametre relevantne za hipoteze H6-9. Peti model uključuje parametre ulaznih stupnjeva individualnih autora s najvećim ulaznim stupnjevima i najvećim brojem posredničkih uloga, kojima su pridana tri različita književna pravca (redom: Hotz je neklasificiran, Matsier je narator, Meinkema je sitna realistica). Svrha petog modela je usporedba parametara prominencije individualnih autora s parametrima prominencije književnih pravaca, te s parametrima međusobnog spominjanja autora iz različitih pravaca, prema uspješnosti u modeliranju mreže. Usporedba ovog modela s prethodnim dvama modelima omogućuje nam da vidimo mogu li akcije pojedinačnih aktera, odnosno bolje rečeno, akcije usmjerene prema njima, bolje

opisati našu mrežu nego pripadnost književnim pravcima. Model 6 objedinjuje prethodna tri modela, kako bi se mogla vidjeti zajednička uspješnost triju različitih skupova parametara (međusobnog spominjanja i prominencije književnih pravaca, te prominencije individualnih autora) u modeliranju mreže.

U sedmom, finalnom modelu, eliminiramo parametar ulaznog stupnja jednog naratora (Matsiera), kako bismo u što većoj mjeri eliminirali problem multikolinearnosti. Naime, model 6 ilustrira prethodno spomenuti problem multikolinearnosti u ERGM-ima, u kojima su koeficijenti "ugniježđeni", pa ne mogu biti interpretirani zasebno. Parametar ulaznog stupnja naratora Matsiera više nije značajan, a spomen naratora od strane neklasificiranih autora značajan je na većoj razini rizika u odnosu na model 3. Dakle, ova dva parametra su vjerojatno povezani. Također, suma dvostaza značajna je na razini rizika većoj u odnosu na sve prethodne modele. U prethodnom odjeljku spomenuli smo da su dvostaze u našoj mreži velikom većinom Gould-Fernandez povezujuće posredničke uloge (ako su A, B i C različiti književni pravci, riječ je o konfiguracijama $A \rightarrow B \rightarrow C$). Meinkema i Matsier nalaze se u središtu gotovo trećine takvih dvostaza. Troje naratora, Matsier, Meijnsing i Kooiman, također. Sume njihovih spomena od strane neklasificiranih autora poklapaju se, dakle, sa znatnim udjelom ukupne sume dvostaza u mreži. Međutim, koeficijent sume dvostaza i dalje je značajan na razini rizika od 5 posto. K tome, standardne pogreške koeficijenata nigdje se drastično ne povećavaju¹⁶. Možemo, dakle, govoriti o multikolinearnosti, ali ona ne narušava presudno kvalitetu i interpretaciju naših zadnjih modela.

¹⁶ Drastično povećanje iznosa standardnih pogrešaka koeficijenata jedan je od neformalnih znakova multikolinearnosti u regresijskom modelu. Dakako, ERGM-i ne odgovaraju pretpostavkama regresijskih modela, ali intuitivno shvaćanje multikolinearnosti ne mijenja se. Naime, ako su u modelu prisutni međusobno povezani prediktori, oni djelomično opisuju iste varijacije kriterija, pa je utoliko teško procijeniti koji prediktor opisuje dane varijacije kriterija. Stoga, uključivanjem prediktora koji je snažno povezan s ostalima u modelu, naglo rastu i standardne pogreške svakog od ostalih prediktora koji su povezani s njime. Veći iznosi AIC i BIC (v. str. 60) također upućuju na multikolinearnost, a kako vidimo (Tablica 2), s time nemamo problema u posljednjim modelima.

Tablica 2. Modeli eksponencijalnih slučajnih grafova za mrežu međusobnog spominjanja nizozemskih autora 1976. godine (N=35, n(veza)=81)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Egzogeni parametri			Koeficijent/(standardna pogreška)				
Neklasificirani spominju naratore			1,002*** (0,297)			0,798* (0,399)	1,010* (0,394)
Neklasificirani spominju otuđenike			0,642 (0,361)			-1,130* (0,528)	-1,191* (0,539)
Ulazni stupanj otuđenika				0,525 (0,310)		1,159** (0,377)	1,744*** (0,445)
Ulazni stupanj neklasificiranih				-1,173*** (0,290)		-1,775*** (0,444)	-1,205** (0,378)
Ulazni stupanj autora: Hotz					1,389** (0,465)	2,516*** (0,564)	2,482*** (0,548)
Ulazni stupanj autora: Matsier					1,577*** (0,461)	1,009 (0,521)	
Ulazni stupanj autora: Meinkema					1,580*** (0,468)	1,578** (0,517)	1,506** (0,529)
Endogeni parametri							
Veze ("konstanta")	-2,753*** (0,650)	-2,975*** (0,432)	-3,365*** (0,434)	-3,265*** (0,371)	-3,767*** (0,424)	-4,216*** (0,462)	-4,093*** (0,453)
Asimetrične dijade	0,011 (0,530)						
Dvostaze	-0,364*** (0,085)	-0,293*** (0,072)	-0,243*** (0,072)	-0,177** (0,065)	-0,213** (0,067)	-0,129* (0,062)	-0,136* (0,062)
Tranzitivne trijade	0,457* (0,212)						
Popularnost prema izlaznom stupnju ^a	0,375*** (0,109)	0,505*** (0,094)	0,527*** (0,086)	0,629*** (0,085)	0,612*** (0,082)	0,740*** (0,085)	0,726*** (0,086)
Uzorci Monte Carlo Markovljevih lanaca	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000
Akaike informacijski kriterij (AIC) ^a	538	537,5	526,9	510,5	518,2	484,3	485,6
Bayesianski informacijski kriterij (BIC) ^a	563,4	552,8	552,3	535,9	548,7	535,1	531,4

Izračun napravljen u paketu *ergm* u programu R (Hunter i dr., 2008a; R Core Team, 2014)

* $p \leq 0,050$ ** $p \leq 0,010$ *** $p \leq 0,001$

^a v. narednu i 61. stranicu za objašnjenje

Kvaliteta modela može se prosuđivati usporedbama iznosa Akaike i Bayesijanskog informacijskog kriterija od jednog do drugog modela (Akaike, 1973; Schwarz, 1978; prema Hunter i dr., 2008b: 256-257). Oni se i inače koriste u prosudbi kvalitete raznorodnih inferencijalnih statističkih modela. Formula Akaike informacijskog kriterija (AIC) je: $-2 \cdot \log(\text{maksimizirana vjerodostojnost modela}) + 2 \cdot (\text{broj parametara})$. Formula bayesijanskog informacijskog kriterija (BIC) je: $-2 \cdot \log(\text{maksimizirana vjerodostojnost modela}) + \log(\text{veličina uzorka}) \cdot (\text{broj parametara modela})$. Općenito, manji iznosi AIC i BIC znače da se model prikladnije podudara s podacima. Pritom BIC mnogo strože nego AIC kažnjava uvođenje novih parametara koji opisuju slučajnu pogrešku ili stohastičku buku umjesto povezanosti, odnosno strože kažnjava prezasićenje (*overfitting*) modela¹⁷. Model 2 tako bolje opisuje našu mrežu nego Model 1, sa samo dva parametra osim "konstante": sumom dvostaza i popularnosti prema izlaznom stupnju. Dvostaza, to jest konfiguracija koje povezuju dva čvora preko trećega (v. prethodni odjeljak i Sliku 4), u našoj, rijetkoj empirijskoj mreži ima manje nego u slučajnim grafovima, iako je ta konfiguracija bila najčešća od potencijalno tranzitivnih trijada. Međutim, tranzitivnih trijada ima više nego u slučajnim grafovima, na razini rizika od 5 posto. Iako je frekvencija potonjih manja od frekvencija dvostaza, treba uzeti u obzir da je, što je mreža rjeđa, manja vjerojatnost postojanja jedne relacije u dijadi, pa je time još manja vjerojatnost postojanja trijade u kojoj su sva tri aktera povezani. Zato je, kao što sugerira model 1, frekvencija tranzitivnih trijada u ovoj mreži zapravo veća nego što bi se očekivalo pod pretpostavkom slučajne distribucije veza. Možda kontraintuitivno, vjerojatno iz istog razloga parametar

¹⁷ Postoje matematički problemi u primjeni AIC i BIC na ERGM-e. "Pretpostavke korištene za opravdanje AIC i BIC ovdje nisu zadovoljene, jer podaci nisu nezavisni i identično distribuirani uzorak" (Hunter i dr., 2008b: 257). Recimo, kod primjene BIC, efektivnu veličinu uzorka, koja je u dijadno nezavisnim modelima grafova zapravo broj dijada, nije lako odrediti za modele grafova koji sadrže zavisnosti između dijada (Hunter i dr., 2008b). Ipak, empirijski nalazi potvrđuju da manji iznosi AIC i BIC prate prikladnije podudaranje modela s osnovnim strukturnim parametrima grafa (Hunter i dr., 2008b; Heaney, 2014). Na Slici 6 nalazi se prikaz prikladnosti podudaranja našeg finalnog modela s nekima od tih parametara.

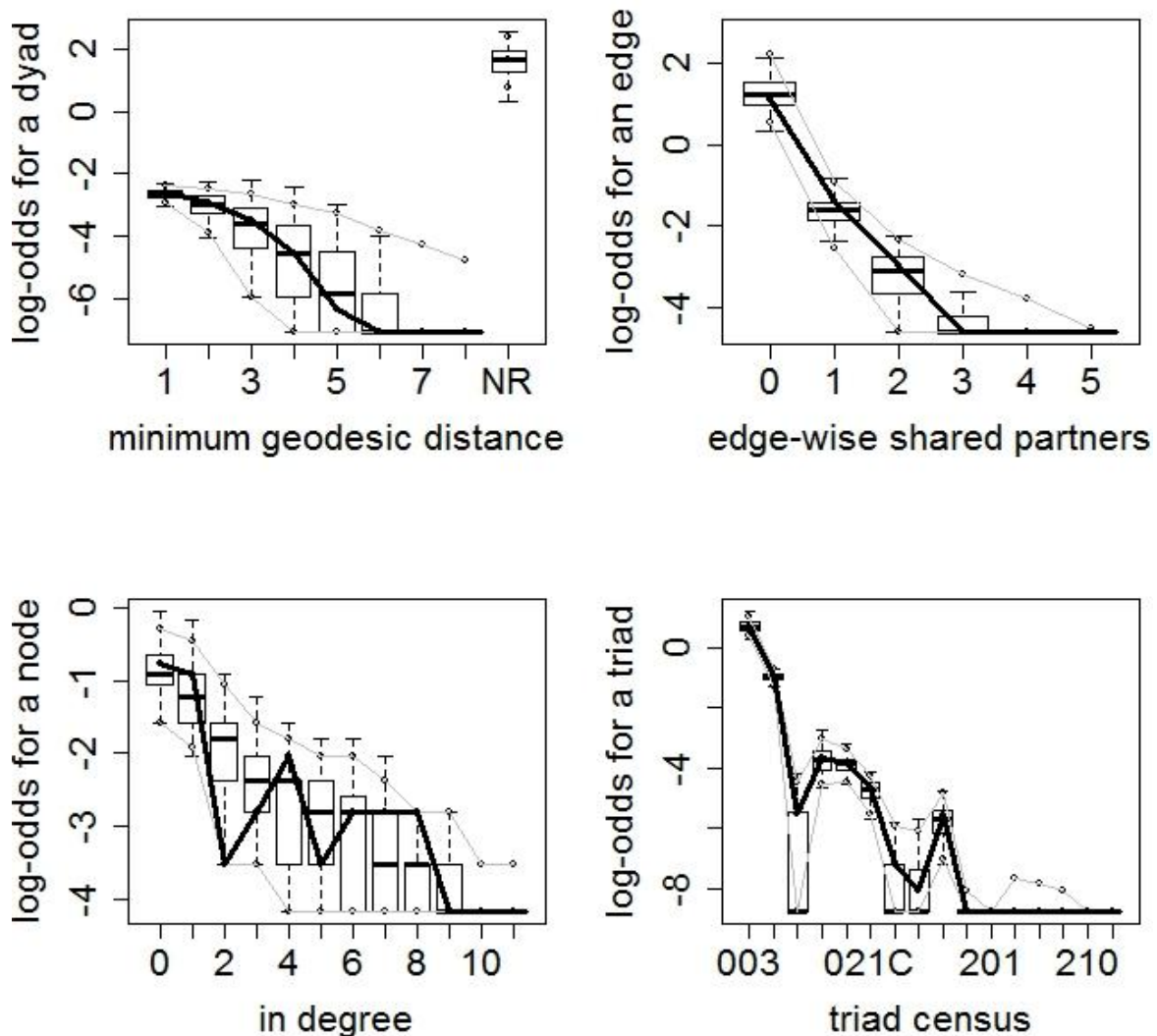
asimetričnih dijada (suma parova aktera sa samo jednom relacijom) nije značajan, odnosno asimetrija veza ne karakterizira našu mrežu, kao što sugerira Model 1. Jednostavno, ako se jedna relacija u dijadi pojavljuje znatno rjeđe nego slučajno, kao što sugerira iznos "konstante", onda dvije relacije, to jest recipročne veze u dijadi, moraju biti još manje vjerojatne. Izgleda da zato nemamo više asimetričnih dijada nego u slučajnom grafu. Niti asimetrične dijade, niti tranzitivnost nisu se pokazali uspješnima u opisivanju endogene strukture naše mreže, pa ih stoga izostavljamo iz narednih modela.

Popularnost prema izlaznom stupnju je suma izlaznih stupnjeva svakog od altera kojega svaki od aktera spominje, pomnoženih sa svojim korijenima. "Iskustvo je pokazalo da uzimanje korijena ovih suma najbolje funkcioniра" (Borgatti i dr., 2013:143). Hipoteza H3 je potvrđena.

Zasebni model s parametrima relevantnima za hipoteze H4-5 i H10-11, koji nije prikazan u Tablici 2, pokazao je da sitni realisti ne spominju naratore češće nego slučajno i obrnuto, na razini rizika od 5 posto. Zasebni model sa svim parametrima ulaznih stupnjeva književnih pravaca relevantnima za hipoteze H6-9, koji također nije prikazan u Tablici 2, upućuje na odbacivanje hipoteza H6 i H7. Model 4 potvrđuje isto za hipotezu H8. Međutim, modeli 6 i 7 sugeriraju da H8 ipak stoji, odnosno da su otuđenici spominjani češće nego slučajno. Također, iz zadnjih se modela čini da neklasificirani autori spominju otuđenike *rjeđe* nego slučajno, obrnuto od onog što smo pretpostavljali u H11.

Kao što smo rekli, usporedba petog modela s prethodnim dvama modelima omogućuje nam da vidimo mogu li akcije pojedinačnih aktera, odnosno akcije usmjerene prema njima, bolje opisati našu mrežu nego pripadnost književnim pravcima. Čini se da ulazni stupnjevi ovo troje autora bolje funkcioniraju u modeliranju mreže nego spomeni naratora i otuđenika od strane neklasificiranih autora (model 3), ali ne i bolje nego ulazni stupnjevi neklasificiranih autora i otuđenika (model 4).

Slika 6 prikazuje prikladnost podudaranja našeg zadnjeg modela s nekim osnovnim strukturnim parametrima mreže. To su logaritamski transformirani izgledi pojedinih vrijednosti sljedećih parametara: minimalnih udaljenosti aktera (za svaku dijadu), altera koje dijele povezani akteri (za svaku vezu), ulaznih stupnjeva (za svakog aktera), te tipova trijada (za svaku trijadu). *Boxplotovi* prikazuju medijane i interkvartilne raspone simuliranih distribucija tih vrijednosti. Unutar područja ograničenih svijetlosivim linijama nalazi se 95 posto simuliranih opservacija. Odstupanja pojedinih simuliranih distribucija od pojedinih vrijednosti statistika empirijske mreže govore nam koliko je naš model dobar u reproduciranju tih osnovnih strukturnih karakteristika empirijske mreže.

Slika 6. Prikladnost podudaranja modela 7 iz Tablice 2. Vizualizacija je napravljena u paketu *ergm* u programu R (Hunter i dr., 2008a, Handcock i dr., 2014b; R Core Team, 2014).

Vidimo da model 7 najslabije predviđa izgleda tipova trijada i nekih ulaznih stupnjeva (2,7,8). Ipak, sve se vrijednosti statistika empirijske mreže nalaze unutar 95 posto simuliranih opservacija. Dakle, na razini rizika od 5 posto, model 7 podudara se s empirijskom mrežom, s obzirom na ove strukturne parametre. To se nije moglo reći za prikladnosti podudaranja modela 1-5.

5. Rasprava: modeli eksponencijalnih slučajnih grafova za multiple mreže kao modeli književnog polja i simboličkih borbi

Neklasificirani, također i slabije prominentni autori prema broju spomena od strane kolega, češće nego slučajno spominju autore klasificirane u jedan "elitni" književni pravac, naratore. S druge strane, neklasificirani autori rjeđe nego slučajno spominju otuđenike, čija je poetika temeljno različita od politički i estetski konzervativne poetike naratora. Općenito, veća prominencija otuđenika prema ulaznom stupnju jedina je potvrđena u mreži međusobnog spominjanja autora. Razmjerno visoki i podjednaki ulazni stupnjevi otuđenika upućuju na zaključak da među njima nema "zvijezda", autora koji se ističu svojom prominencijom. To nije slučaj kod ostalih književnih pravaca. Čak i među neklasificiranim autorima, generalno slabo prominentnima, nalazimo jednu "zvijezdu", F. B. Hotza, s razmjerno vrlo visokim ulaznim stupnjem. Spomenut je 7 puta, dok raspon ulaznog stupnja seže do 8 spomena, a nitko drugi od neklasificiranih autora nije spomenut više od 4 puta. Hotz pak ima nulti izlazni stupanj, odnosno u referentnom periodu nije spomenuo nikoga od kolega. Ovo bi moglo značiti da on odustaje od sudjelovanja u simboličkim borbama. Generalno, što više drugih autori spominju, vjerojatnije je da su i sami spomenuti, te im je pridana neka klasifikacija. Ovaj jednostavni mehanizam "reagiranja" u književnim raspravama, ne odnosi se na Hotza. Sve bi to moglo upućivati na status usamljenog

"proroka", koji nije rijedak u mitologiji povezanoj s piscima i književnim poljem (Anheier i Gerhards, 1991), ali je, kako vidimo, rijedak barem u slučaju nizozemskih književnika i kritičara 1976. godine.

Strategija neklasificiranih autora, čini se, sastoji se u "ciljanju" na etabliranu, službenu visoku kulturu, umjesto na književne inovatore koji su jedini u danom trenutku prominentni prema broju spomena od strane kolega. Možda je to način "zaobilaženja" hijerarhije u književnom polju, kojim se neklasificirani autori nadaju brzo kompenzirati svoju relativnu neafirmiranost. Međutim, čini se da naratori, kao niti ostali autori, generalno ne smatraju potrebnim odgovarati autorima s književne periferije, bilo da ih potonji kude ili hvale u svojim kritikama. Budući da nemamo otežane podatke, ne možemo ispitati koja od dviju mogućih strategija neklasificiranih autora prevladava.

Otežani podaci omogućili bi testiranje kompleksnijih, odnosno obuhvatnijih konfiguracija relacija koje je de Nooy ispitivao simulacijama mreža, neuvjetovanim tim istim konfiguracijama relacija (v. odjeljak 4.2.2): jednostavni balans, hijerarhijske i rangirane klastere, itd. De Nooy nije mogao primijeniti ERGM-e na otežane podatke, ali danas bi mogao (Krivitsky, 2012; Handcock i dr., 2014b).

Neraspolaganje otežanim podacima nije jedino ograničenje ove analize. Najvažnije ograničenje, s obzirom na našu konceptualizaciju simboličkih borbi, jest da klasifikacije u književne pravce ne dolaze od samih autora u mreži, nego od jednog onovremenog književnog kritičara. Iako se te klasifikacije, prema de Nooyju, u velikoj mjeri poklapaju sa "etiketama" prisutnim u književnim raspravama onog vremena (de Nooy, 1991, 1999), one nam ne omogućavaju izravan uvid u *sadržaj* zauzimanja pozicija sudionika simboličkih borbi u književnom polju. Zauzimanja pozicija u našoj analizi ostaju samo međusobna spominjanja autora, bez ikakvog uvida u to kako se oni međusobno klasificiraju i vrednuju.

Kad bi nam bili dostupni podaci o etiketama i usporedbama koje međusobno "razmjenjuju" autori, mogli bismo svaku od pojedinih klasifikacija, dobivenih analizom sadržaja članaka, eseja i intervjua, koristiti kao kovarijatu formiranja veza u modelu (*edge covariates*, terminologijom u paketu *ergm*).

Na sličan način, u analizu bi mogli biti ubačeni socijalni kapital i materijalna književna proizvodnja. Primjerice, suradničke mreže oko književnih časopisa, izdavačkih kuća i udruženja pisaca, pretvorene iz dvostrukih u jednostruke mreže, mogle bi biti kovarijate relacija i predznaka u mreži književnih kritika, to jest u prostoru zauzimanja pozicija. Na taj način, socijalni kapital ne bi bio privilegiran u analizi kao što je bio u radu Anheiera i suradnika (Anheier i dr., 1995; v. odjeljak 4.2.1.), gdje su pozicije blokovi mreža interpersonalnih odnosa. Općenitije, ne bismo morali reducirati više mreža, to jest više tipova relacija, na samo jedan prostor particija, kao što se to čini *blockmodelingom*.

Socijalni kapital bi bio samo skup mogućih kovarijata relacija u mreži - bilo kao skup atributa relacija (a ne aktera) u mreži međusobnog spominjanja autora, bilo kao niz zasebnih mreža. Potonji slučaj se u teoriji društvenih mreža s pripadajućim tehnikama analize zove *multiple mreže (multiplex networks)*. Predmet od interesa u ovom su pristupu odnosi između više različitih vrsta relacija¹⁸. Teško je za bilo koje polje unaprijed tvrditi da ga dominantno strukturira jedna vrsta relacija, odnosno teško je samo na temelju *jedne* mreže zaključivati o odnosima u polju. Isto se odnosi i na naš predmet interesa, uži od polja: simboličke borbe u književnom polju. De Nooy je, kroz svoje poddomene materijalne i simboličke književne proizvodnje, prepoznao to razmjerno rano u primjeni TDM na književno polje (de Nooy, 1991). Međutim, niti njegove poddomene simboličke

¹⁸ U drugim područjima, taj se pristup već "dokazao". Primjerice, Michael Heaney (Heaney, 2014) je konstruirao četiri mreže američkih političkih, nevladinih i lobističkih organizacija uključenih u donošenje zakona o zdravstvu. Riječ je o mreži međusobnog navođenja organizacija kao "utjecajnih", mreži koalicija, mreži preklapanja užih problema u zdravstvu kojima se organizacije bave, te o mreži međusobne komunikacije organizacija.

književne proizvodnje, to jest jednostruke mreže autora, konstruirane na temelju dvostrukih mreža književnika, klasifikacija, tekstova prema usporedbama istih književnika, te kritičara prema evaluacijama, ne odnose se uže na simboličke borbe kako smo ih konceptualizirali: klasifikacije i evaluacije koje autori međusobno razmjenjuju, to jest interakcije.

Ekonomski kapital mogli bismo mjeriti poput Anheiera i suradnika (Anheier i dr., 1995), kao prihode i proporcije prihoda ostvarene književnom djelatnošću. Niti operacionalizacije ostalih vrsta kapitala ne traže neka temeljno nova razmatranja. "Naslijeđeni" i "obrazovni" kapitali, povezani s prvom dimenzijom društvene putanje pojedinaca u društvenom polju (v. odjeljak 3.2.), mogli bi biti operacionalizirani indikatorima izvedenima iz "standardnih" sociodemografskih varijabli, kao i u dosadašnjim empirijskim pristupima književnim poljima. Obrazovanje i zanimanje roditelja, "elitna" i "neelitna" obrazovna pozadina autora, itd., mogli bi u modelu književnog polja funkcionirati slično kao klasifikacije u književne pravce u našoj analizi. Isto se odnosi na simboličke, odnosno specifične kulturne kapitale, poput književnih nagrada, članstava u prestižnim umjetničkim udruženjima, te diferencijaciji autora prema književnim žanrovima i rodovima. Ipak, tim je indikatorima kapitala u mrežnom pristupu dodano nekoliko "relacijskih" indikatora ugleda ili prominencije: ulazni stupnjevi, posredničke uloge i ostale mjere centralnosti. U našoj se analizi pokazalo da su samo "otuđenici" prominentni, prema broju spomena od strane kolega koji odstupa od slučajnosti. Visok status "naratora" u službenoj visokoj kulturi generalno nije bio praćen većom prominencijom u književnim raspravama. To ne proturječi prominenciji jednog od naratora na individualnoj razini i spomenutoj tendenciji neklasificiranih autora da se osvrću na "naratore".

Napokon, ERGM-i su specificirani i za longitudinalne podatke, kakvima je de Nooy raspolagao. Zovu se temporalni modeli eksponencijalnih slučajnih grafova (*temporal*

exponential random graph models, TERGM). Longitudinalni podaci omogućavali bi kauzalnu inferenciju, uzduž sličnih istraživačkih pitanja kakvima smo se ovdje bavili. Longitudinalni podaci, dakako, dodali bi i nova istraživačka pitanja. Primjerice, osim pitanja o utjecaju vrsta i količina kapitala na relacije u simboličkim borbama i suradničkim mrežama (i obrnuto!), mogli bismo se pitati koje prethodne relacije uvjetuju one naredne, te kada se i uz koje uvjete to događa. Predviđa li suradnja autora u časopisima klasifikacije u književne pravce, bolje i stabilnije nego što ih predviđaju usporedbe autora s istim suvremeniciima i starijim književnim uzorima? Ovisi li eventualni utjecaj suradničkih veza na međusobne evaluacije autora o prestižu, prominenciji, političkoj orijentaciji ili ekonomskom kapitalu, bilo autora, bilo časopisa? Bourdieuov "historicitet" polja i simboličkih borbi (v. odjeljak 3.2.), odnosno mehanizmi reprodukcije i transformacije polja, mogli bi na ovaj način biti precizirani i ispitivani. Također, mijene prominencije, te mijene količina i vrsta kapitala, pojedinačnih autora i književnih pravaca, direktno bi predstavljale društvene putanje pojedinaca i strukturne povijesti pozicija u književnom polju, kao užem polju koje istražujemo.

Već i rudimentarna analiza prikazana ovdje, sa samo jednim egzogenim prediktorom pukog međusobnog spominjanja ili nespominjanja autora, demonstrira bogatstvo i pouzdanost rezultata i zaključaka koje omogućuju ERGM-i. Sasvim sigurno, ERGM-i omogućuju više od Bourdieuovih tvrdnji o jednostavnim linearnim zakonitostima u akademskom i književnom polju, pa i kad su ove potkrijepljene solucijom MKA. Stavivši na stranu to što Bourdieu zapravo nije operacionalizirao prostor zauzimanja pozicija u tim poljima, sama eksploratorna priroda analize korespondencija kojom se on koristio ne omogućuje nam mnogo više od interpretacija i zaključaka kakve je on iznosio. *Blockmodeling*, eksploratorna tehnika analize relacijskih podataka, također zastaje pred istraživačkim pitanjima i hipotezama koje je moguće istražiti i testirati ERGM-ima.

Zahvaljujući modeliranju endogenih regularnosti u mreži, ERGM-i su u prednosti i pred ranije primjenjivanim inferencijalnim tehnikama analize relacijskih podataka, logističkom regresijom i jednostavnim Monte Carlo simulacijama mreža.

6. Zaključak

Pokazali smo da se književno polje, pojmljeno kroz prostor pozicija i prostor zauzimanja pozicija, može operacionalizirati kao jedna ili više mreža veza i interakcija književnih autora. Time, prostor pozicija autora više nije "fiksiran" isključivo pripadnošću književnim pravcima i kategorijama indikatora kapitala. Operacionalizacijom književnog polja kao mreže, dobivamo i relacijske mjere simboličkog kapitala, kao što su posredničke uloge i prominencija autora prema ulaznom stupnju u mreži međusobnog spominjanja autora. Prostor zauzimanja pozicija u književnom polju, odnosno simboličke borbe u književnim kritikama, dobivaju autonomiju u modelima eksponencijalnih slučajnih grafova. Njima smo kadri identificirati regularnosti u strukturi interpersonalnih veza i interakcija, koje ne moramo nužno dovoditi u odnos s varijacijama u kapitalima i moćima kojima su akteri obdareni. Indikatori kapitala mogu se promatrati kao kovarijate pojedinačnih interakcija, pa se na taj način mogu identificirati strategije aktera u simboličkim borbama, kao što je de Nooy argumentirao (de Nooy, 2003). Modeliranje regularnosti u mreži, međutim, nužno je da bi se moglo pouzdano zaključivati o kovarijatama veza i interakcija u mreži ili mrežama. Tako, "metodološka neodvojivost" prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija, o kojoj govori Bourdieu (Bourdieu i Wacquant, 1992: 105), biva stavljena pod novo svjetlo, koje ne samo da može, nego inzistira na rasvjetljavanju odnosa tih dvaju prostora, od globalnih obrazaca do lokalnog konteksta interakcija.

Naša je analiza mreže međusobnog spominjanja autora nizozemskih književnih autora 1976. godine bila ograničena s obzirom na konceptualizaciju prostora zauzimanja pozicija kao razmjene klasifikacija i evaluacija. Relacije u mreži nisu otežane predznacima, niti se one odnose na klasifikacije koje razmjenjuju sami autori. Postoji privilegirano stajalište njihove klasifikacije u književne pravce, istraživačev izbor jednog onovremenog književno-kritičkog eseja gdje su te klasifikacije dane. Mreža interakcija, odnosno prostor zauzimanja pozicija, ostaju samo mreža govornih činova kojima ne znamo sadržaj. Utoliko se o strategijama autora u simboličkim borbama moglo govoriti samo u pogledu tendencija spominjanja ili nespominjanja kolega kojima su "izvana" pridane ili nisu pridane pojedine klasifikacije. U raspravi smo naznačili kako bi se multiple mreže mogle primijeniti na mreže međusobnih klasifikacija i evaluacija autora. Sve klasifikacije identificirane kao sadržajno slične tvorile bi jedan atribut relacija u mreži međusobnog spominjanja autora, ili jednu zasebnu mrežu. Taj atribut relacija ili mreža mogli bi se promatrati kao kovarijata ostalih klasifikacija, njihovih predznaka, te ostalih mreža veza. Socijalni kapital operacionaliziran kao sociocentrična mreža ili više njih bio bi dio istog modela.

Identifikacija sadržajno sličnih klasifikacija otvara jedan skup problema koji u ovom radu nismo dotaknuli. ERGM-i su, kao i svaka tehnika statističke analize, krajnje "nezainteresirani" za to otkud dolaze podaci. Naime, zapravo bismo tek nakon provedene analize književno-kritičkih tekstova znali s kakvim "etiketama" u simboličkim borbama autori barataju, to jest na temelju kakvih relacija eventualno možemo konstruirati mreže. One se uopće ne bi morale odnositi na klasifikacije u neke stilske ili poetičke trendove, grupe ili pravce. Naposljetku, možda u danom empirijskom slučaju u analizi tekstova ne bismo niti mogli doći do nekog smislenog konačnog broja kodova, odnosno međusobnih klasifikacija, na temelju kojih bismo mogli pridati attribute relacijama ili konstruirati

mreže. U tom bismo slučaju morali djelomično odustati od ovdje izložene konceptualizacije i operacionalizacije simboličkih borbi u književnom polju. Kvalitativna ili kvantitativna analiza sadržaja književnih kritika, ili nekih drugih međusobnih klasifikacija i evaluacija književnika, je neizbježan smjer u svakom daljnjem istraživanju književnih polja i simboličkih borbi kao mreža veza i interakcija. Isto se odnosi i na operacionalizaciju simboličkih borbi u nekom drugom užem polju, sličnu ovdje predloženoj.

7. Popis literature

- Abdi, H. i Valentin, D. (2007) Multiple Correspondence Analysis. U: Salkind, N. (ur.) *Encyclopedia of Measurement and Statistics*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Akaike, H. (1973) Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle. U: Petrov, N. i Csaki, F. (ur.) *Second International Symposium on Information Theory*. Budimpešta: Akademiai Kiadó
- Albrecht, S. (2002) Netzwerke als Kapital: Zur unterschätzten Bedeutung des sozialen Kapitals für die gesellschaftliche Reproduktion. U: Ebrecht, J. i Hillebrandt, F. (ur.), *Bourdieu's Theorie der Praxis. Erklärungskraft—Anwendungen—Perspektiven*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Anheier, H. i Gerhards, J. (1991) Literary Myths and Social Structure. *Social Forces*, 69(3): 811-830.
- Anheier, H., Gerhards, J. i Romo, F. (1995) Forms of Capital and Social Structure in Cultural Fields: Examining Bourdieu's Social Topography. *American Journal of Sociology*, 100(4):859-903.
- Blasius, J. i Greenacre, M. (2006) Correspondence Analysis and Related Methods in Practice. U: Greenacre, M. i Blasius, J. (ur.) *Multiple Correspondence Analysis and related methods*. London, UK: Chapman & Hall, Taylor & Francis Group.
- Borgatti, S., Everett, M. i Johnson, J. (2013) *Analyzing Social Networks*. London: Sage.
- Bourdieu, P. ([1983]2004) The Forms of Capital. U: Ball, S (ur.) *The Routledge Falmer Reader in Sociology of Education*. New York: Routledge Falmer.
- Bourdieu, P. ([1992]1996). *Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. ([1983]1993) The Field of Cultural Production, or the Economic World Reversed. U: Bourdieu, P. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. i Wacquant, L. (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bourdieu, P. ([1980]1992) *The Logic of Practice*. Stanford, CA: Stanford University Press.

- Bourdieu, P. ([1984]1988) *Homo Academicus*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bourdieu, P. ([1984]1985) The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society*, 14(6): 723-744.
- Bourdieu, P. ([1977]1980) The Production of Belief: Contribution to an Economy of Symbolic Goods. *Media, Culture & Society*, 2(3): 261-293.
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Cranmer, S. i Desmarais, B. (2011) Inferential Network Analysis with Exponential Random Graph Models. *Political Analysis*, 19(1):66–86.
- Bottero W., Crossley, N. (2011) "Worlds, Fields and Networks: Becker, Bourdieu and the Structures of Social Relations". *Cultural Sociology*, 5(1): 99–119.
- Emirbayer, M. (1997) Manifesto for a Relational Sociology. *The American Journal of Sociology*, 103(2): 281-317.
- Davis, J. i Leinhardt, S. (1968) The structure of positive interpersonal relations in small groups. Rad predstavljen na godišnjoj konferenciji Američkog sociološkog udruženja u Bostonu, Massachusetts, u kolovozu 1968.
- Davis, J. (1967) Clustering and structural balance in graphs. *Human Relations*, 20(2): 181-187.
- de Nooy, W. (2009). Formalising Symbolic Interactionism. *Methodological Innovations Online*, 4(1): 39-52. URL: <http://www.pbs.plym.ac.uk/mi/pdf/17-04-09/5.%20de%20Nooy%20paper%2039-52.pdf/> (04.11.2014.)
- de Nooy, W. (2008) Signs Over Time: Statistical and Visual Analysis of a Longitudinal Signed Network. *Journal of Social Structure*, 9(1). URL: <http://www.cmu.edu/joss/content/articles/volume9/DeNooy/>(04.11.2014.)
- de Nooy, W., Mrvar, A. i Batagelj, V. (2005) *Exploratory Social Network Analysis with Pajek*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- de Nooy, W. (2003) Fields And Networks: Correspondence Analysis and Social Network Analysis in the Framework Of Field Theory. *Poetics*, 31(5): 305-327.
- de Nooy, W. (1999) A Literary Playground: Literary Criticism and Balance Theory. *Poetics*, 26(5-6): 385-404.
- de Nooy, W. (1991) Social Networks and Classification in Literature. *Poetics*, 20(5-6):507-537.
- D'Esposito, M., De Stefano, D. i Ragozini, G. (2005) On the Use of Multiple Correspondence Analysis to Visually Explore Affiliation Networks. *Social Networks*, 38(1): 28-40.
- DiMaggio, P. (1986) Structural Analysis of Organizational Fields: A Blockmodel Approach. *Research in Organizational Behavior*, 8(1): 335-70.
- Faust, K. (2005) Using Correspondence Analysis for Joint Displays of Affiliation Networks. U: Carrington, P., Scott, J. i Wasserman, S. (ur.) *Models and Methods in Social Network Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Freeman, L. (1979). Centrality in Social Networks: Conceptual Clarification. *Social Networks*, 1(3): 215-239.
- Freeman, L. (2005) Graphic Techniques for Exploring Social Network Data. U: Carrington, P., Scott, J. i Wasserman, S. (ur.) *Models and Methods in Social Network Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Gerhards, J. i Anheier, H. (1989) The Literary Field: An Analysis of Bourdieu's Sociology of Art. *International Sociology*, 4(2):131-146.
- Gould, R. i Fernandez, R. (1989) Structures of Mediation: A Formal Approach to Brokerage in Transaction Networks. *Sociological Methodology*, 19(?): 89-126.

- Greenacre, M. (2006) From Simple to Multiple Correspondence Analysis. U: Greenacre, M. i Blasius, J. (ur.) *Multiple Correspondence Analysis and related methods*. London, UK: Chapman & Hall, Taylor & Francis Group.
- Handcock M., Hunter, D., Butts, C., Goodreau, S., Krivitsky, P., Bender-deMoll, S. i Morris, M. (2014a) statnet: Software tools for the Statistical Analysis of Network Data. The Statnet Project. URL: <http://www.statnet.org>. R package version 2014.2.0. URL: cran.r-project.org/package=statnet
- Handcock, M., Hunter, D., Butts, C., Goodreau, S., Krivitsky, P. i Morris, M. (2014b) ergm: Fit, Simulate and Diagnose Exponential-Family Models for Networks. The Statnet Project. URL: <http://www.statnet.org/>. R package version 3.1.2. URL: CRAN.R-project.org/package=ergm
- Handcock, M., Hunter, D., Butts, C., Goodreau, P. i Morris, M. (2008). statnet: Software Tools for the Representation, Visualization, Analysis and Simulation of Network Data. *Journal of Statistical Software*, 24(1): 1-11. URL: <http://www.jstatsoft.org/v24/i01/> (05.11.2014.)
- Harary, Frank (1953) On the notion of balance of a signed graph. *The Michigan Mathematical Journal*, 2(2): 143-146.
- Heider, F. (1946) Attitudes and cognitive organization. *Journal of Psychology*, 21(1): 107-112.
- Heaney, M. (2014) Multiplex Networks and Interest Group Influence Reputation: an Exponential Random Graph Model. *Social Networks*, 36(1): 66-81.
- Hedström, P. i Ylikoski, P. (2010) Causal Mechanisms in Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 36(1): 49-67.
- Holland P. i Leinhardt, S. (1981). An Exponential Family of Probability Distributions for Directed Graphs. *Journal of the American Statistical Association*, 76(373): 33-65.
- Holland, P. i Leinhardt, S. (1972). Some evidence on the transitivity of positive interpersonal sentiment. *American Journal of Sociology*, 72: 1205-1209.
- Holland, P. i Leinhardt, S. (1971). Transitivity in structural models of small groups. *Comparative Group Studies*, 2: 107-124.
- Hunter, D., Handcock, M., Butts, C., Goodreau, S. i Morris, M. (2008a) ergm: A Package to Fit, Simulate and Diagnose Exponential-Family Models for Networks. *Journal of Statistical Software*, 24(3): 1-29. URL: <http://www.jstatsoft.org/v24/i03/paper/> (04.11.2014.)
- Hunter, D., Goodreau, M. i Handcock, M. (2008b). Goodness of Fit for Social Network Models. *Journal of the American Statistical Association*, 103(481): 248–258.
- Kamada, T. i Kawai, S. (1989) An Algorithm for Drawing General Undirected Graphs. *Information Processing Letters*, 31(1): 7-15.
- Kušević, K. (2010) Seminarski rad: Određivanje središnjih čvorova u kompleksnim mrežama i primjene. Zagreb: Fakultet elektrotehnike i računarstva.
- Krivitsky, P. (2012) Exponential-family random graph models for valued networks. *Electronic Journal of Statistics*, 6: 1100-1128.
- Lasić, S. (1970) *Sukob na književnoj ljevici 1928. - 1952*. Zagreb: Liber.
- Lebart, L. (2006) Validation Techniques in Multiple Correspondence Analysis. U: Greenacre, M. i Blasius, J. (ur.) *Multiple Correspondence Analysis and related methods*. London, UK: Chapman & Hall, Taylor & Francis Group.
- Lin, N. (2001) *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Lorraine, F. i White, H.C. (1971) Structural equivalence of individuals in social networks. *Journal of Mathematical Sociology*, 1(2): 49-80.

- Morris, M., Handcock, M. i Hunter, D. (2008) Specification of Exponential-Family Random Graph Models: Terms and Computational Aspects. *Journal of Statistical Software*, 24(4): 1-24. URL: <http://www.jstatsoft.org/v24/i04/paper/> (04.11.2014.)
- Nenadić, O. i Greenacre, M. (2007) Correspondence Analysis in R, with Two- and Three-Dimensional Graphics: The ca Package. *Journal of Statistical Software*, 20(3):1-13. URL: www.jstatsoft.org/v20/i03/paper/ (25.10.2014.)
- Rafolt, L. (2008) Pribilježske o tranzicijama suvremene hrvatske književne kritike. *Sarajevske sveske*, 17: 78-94.
- Robins, G., Snijders, T., Peng, W., Handcock, M. i Pattison, Ph. (2007) Recent Developments in Exponential Random Graph (p^*) Models for Social Networks. *Social Networks*, 29 (2): 192-215.
- Schwarz, G. (1978) Estimating the Dimension of a Model. *Annals of Statistics*, 6(2):461–464.
- Scott, J. (2000) *Social Network Analysis: A Handbook*. London, UK: Sage.
- Tilly, Ch. (1997) Parliamentarization of Popular Contention in Great Britain, 1758-1834. *Theory and Society*, 26(2-3): 245-273.
- Wasserman, S. i Faust, K. (1994) *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wasserman S. i Pattison, P. (1996). Logit Models and Logistic Regressions for Social Networks: I. An Introduction to Markov Graphs and p^* . *Psychometrika*, 61(3): 401-425.
- R Core Team (2014) R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL: <http://www.R-project.org/>

9. Sažetak

Simboličke borbe imaju središnje mjesto u Bourdieuovoj teoriji polja, osobito u teoriji polja kulturne proizvodnje kao što je književno. Bourdieu konceptualizira polja i pripadajuće borbe pojmovima prostora pozicija (u distribucijama kapitala) i prostora zauzimanja pozicija, koji, između ostalog, čine međusobne klasifikacije i evaluacije aktera u polju. Zato se književno polje može konceptualizirati i operacionalizirati kao mreža međusobnih klasifikacija i evaluacija autora, gdje su kovarijate ili prediktori tih interakcija kapitali kao atributi autora. Analizom binarne mreže međusobnog spominjanja nizozemskih književnih autora 1976. godine (de Nooy, 1991; de Nooy i dr., 2005), s obzirom na klasifikacije u književne pravce pridane im "izvana", nastojat ću pokazati da je

tehnika modela eksponencijalnih slučajnih grafova (ERGM) adekvatna za takvu operacionalizaciju književnog polja i simboličkih borbi. ERGM-i uvažavaju lokalne i globalne konfiguracije u mreži prilikom ispitivanja odnosa atributa aktera i interakcija. Primjerice, ako empirijsku mrežu karakteriziraju obrasci poput balansa i tranzitivnosti, nužno ih je uzeti u obzir da bi se moglo zaključivati o atributima autora kao kovarijatama njihovih međusobnih interakcija. Tako, kao što ću nastojati pokazati u prikazima, analizi i raspravi, za razliku od eksploratornih i inferencijalnih tehnika analize društvenih mreža, ranije primjenjivanih na književno polje i književne kritike (de Nooy, 1991, 1999, 2008; Anheier i dr., 1995), ERGM-i omogućuju, odnosno zahtijevaju istovremeno modeliranje prostora pozicija i prostora zauzimanja pozicija u polju. Dodana vrijednost takve operacionalizacije su relacijski indikatori simboličkog kapitala u književnom polju: prominencija autora izražena kroz mjere centralnosti u mreži, poput ulaznih stupnjeva, te kroz uloge posredništva (Gould i Fernandez, 1989). Socijalni kapital, operacionaliziran sociocentričnim mrežama, može u ERGM-ima biti doveden u odnos s više mreža interakcija, koje bi mogle tvoriti poddomene međusobnih klasifikacija i evaluacija autora (*multiplex networks*).

Ključne riječi: književno polje, simboličke borbe, prostor zauzimanja pozicija, modeli eksponencijalnih slučajnih grafova, Wouter de Nooy